

VISUOTINĖS ISTORIJOS IDĖJA PASAULIO PILIETIJOS POŽIŪRIU*

Kad ir kokią *valties laisvės* sąvoką metafizikos požiūriu būtų galima sudaryti, vis dėlto pastarosios *pasireiškimas*, žmogaus poelgius, kaip ir kiekvieną kitą gamtos įvyki, nulemia visuotiniai gamtos dėsniai. Taigi istorija, užsimananti tokių pasireiškimų tyrimu, kad ir kaip giliai slypėtų jų pirminės priežastys, vis dėlto leidžia tikėtis, kad nagrinėdama žmogaus valties laisvės žaismą *visumos* požiūriu, ji pajęgs nustratyti šios visumos taisyklingą raidą; ir tai, kas atskiruose subjektuose atrodė supainiota ir netaisyklinga, visos žmonių giminės atžvilgiu galbūt pasirodys kaip nuolat vykstantis, nors ir lėtas, jos pirminių pradžių vystymasis. Taip, sakysim, santuokos bei jų sąlygojami gimimai ir

* Viena vieta iš trumpų pranešimų „Gothaische gel[ehrte] Zeit[ungen]“ š. m. dvyliktoje numerioje, be jokios abejonės, paimta iš mano pokalbio su vienu pravažiuojančiu mokslininku, reikalauja šio paaiškinimo, be kurio ji liktų nesuprantama. - *Aut. past.*

Ši „viena vieta“ minėtame laikraštyje skamba taip: „Pono profesoriaus *Kant* mėgstama idėja yra ta, kad galutinis žmonių giminės tikslas yra pasiekti tobuliausią valstybės santvarką. Jis nori taip pat, kad koks nors filosofiskai nusiteikęs istorikas atsižvelgtų į tai ir pamėgintų parašyti žmonijos istoriją bei parodyti, kaip arti įvairiomis epochomis žmonija priartėjo prie šio tikslo arba nutolo nuo jo ir ką reikia daryti, norint jį pasiekti“. - *Red. past.*

mirtyms, kurioms žmonių laisva valia turi didžiulę įtaką, atrodo, negali atitekti jokios taisyklės, pagal kurią iš anksto būtų įmanoma juos apskačiuoti. Vis dėlto kasmetinės jų lentelės didelėse šalyse įrodo, jog ir jie vyksta pagal pastovius gamtos dėsnius; panašiai ir nepastovūs orai, kurių pavieniais atvejais neįmanoma iš anksto nustatyti, apskritai laiduoja vienodą ir nenutrūkstamą augmenijos žėlimą, upių tekėjimą ir kitus gamtos darinius. Pavieniai žmonės ir net ištisos tautos retai galvoja apie tai, kad siekdami asmeninių tikslų, kiekvienas pagal savo supratimą ir dažnai kovodami tarpusavyje, jie nepastebimai vadovaujasi jems patiems nežinomu gamtos tikslu ir padeda jį įgyvendinti, be to, jei tas tikslas ir taptų jiems žinomas, jie mažai juo domėtųsi.

Kadangi ko nors siekdami žmonės veikia ne vien iš tinktyviai kaip gyvūnai, bet drauge ir ne pagal sutartą planą kaip protingi pasaulio piliečiai, atrodo, jog planinga jų istorija (kaip bičių arba bebrų) negalima. Neįmanoma atskratyti tam tikro apmaudo, regint jų veiksmus didžiojoje pasaulio scenoje: nors išmintis retkarčiais pasirodo atskiruose dalykuose, tačiau galiausiai viskas nuaušta iš kvailybės, vaikiškos tuštybės, o dažnai ir iš vaikiško pykčio bei griovimo aistros. Galų gale tampa neišku, kokią gi sąvoką reiktų susidaryti apie mūsų giminę, taip besipuikuojančią savo pranašumais. Filosofui šiuo atveju lieka vienintelė išsėitis: negalėdamas įžvelgti žmonėse bei jų veiksmų visuomoje kokio nors protingo jų pačių [eigene] tikslo, jis turi pamėginti rasti šiame beprasmiškame žmogiškų reikalų

vyksme *gamtos tikslo*, kuriuo remdamosi net būtybės, veikiančios be savo pačių plano, galėtų turėti istoriją pagal tam tikrą gamtos planą. Mes norime pažiūrėti, ar pavyks rasti tai, kas svarbiausia tokioje istorijoje, o tada paliksime gamtai sukurti toki žmogų, kuris pajėgus šią istoriją parašyti. Juk pagimdė gamta *Kepleri*, netikėtai palenkusi ekscentrines planetų orbitas tam tikriems dėsniams, ir *Newtoną*, paaiškinusį šiuos dėsnius visuotine gamtine priežastimi.

PRIMAS TEIGINYS

Visiems gyvos būtybės natūraliems pradams skirta kada nors visiškai ir tikslingai išsivystyti. Tai patvirtina visų gyvūnų išorinis, taip pat ir vidinis stebėjimas arba jų anatomijos tyrinėjimas. Organas, kuris negali būti panaudotas, nepasiekianti savo tikslo sąranga yra prieštaravimas teleologiniame gamtos moksle. Jeigu atsisakysime šių principų, tai turėsime ne dėsningai, bet be tikslo veikiančią gamtą; kad ir kaip būtų liūdna, tada atsitiktinumas pakeistų protingą vadovavimą.

ANTRAS TEIGINYS

Žmogaus (kaip vienintelės protingos būtybės žemėje) natūralūs pradai, kurių tikslas yra jo proto panaudojimas,

gali visiškai išsivystyti tik giminėje, bet ne individe. Tokios būrybės protas yra sugebėjimas išplėsti visų jos galių taikymo taisykles bei tikslus toli anapus natūralaus instinkto veikimo srities; proto siekimams nėra ribų. Tačiau protas veikia ne pagal instinktą; jam reikalingi išbandymai, pratybos ir lavinimas, kad galėtų laipsniškai judėti nuo vienos išvalgumo pakopos prie kitos. Todėl kiekvienas žmogus turėtų neįprastai ilgai gyventi, idant išmokytų, kaip reikia pilnutinai panaudoti visus savo natūralius pradus. O jeigu gamta nustatė tik trumpą jo gyvenimo trukmę (taip ir atsitiko iš tikrųjų), tai jai, matyt, reikia neaprepiamos eilės karų, viena kitai perduodančių savo žinias [*Aufklärung*], kad minėtus pradus mūsų giminėje pakeltų iki tokios išsivystymo pakopos, kuri visiškai atitiktų jos tikslą. Ir šis laiko momentas, bent jau žmogaus mintyse, turėtų būti jo siekimų tikslas, antraip natūralius pradus didėle dalimi tektų laikyti esant bergždžius ir betikslus. O tai paneigtų visus praktinius principus, ir tektų įtarti gamtą, kurios išmintis turėtų būti pagrindas visoms kitoms priemonėms vertinti, vien vaikškai žaidžiant su žmogumi.

TRČIAS TEIGINYS

Gamta panorėjo, kad žmogus visa, kas peržengia jo vūniškos egzistencijos mechaninę sąrangą, sukurtų tik savo jėgomis ir nepatirtų jokios kitos laimės arba tobulybės, išskyrus tą, kurią jis pasieks savo paties protu, nepriklausomai nuo

instinkto. Juk gamta nedaro nieko nereikalinga ir nėra išlaidi, naudodamasi priemonėmis savo tikslams pasiekti. Sureikdama žmogui protą ir juo pagristą valios laisvę, ji aiškiai paliudijo savo siekimus jį aprūpinti [gabumais]. Žmogus neturėjo vadovautis instinktu arba būti aprūpin-tas įgimtomis žiniomis bei mokėti jomis naudotis; priešingai, jis viską privalėjo susikurti pats. Maisto ir apsaugos radimas, apsirūpinimas išorine apsauga bei gynyba (tiems tikslams jį žmogui nesuteikė nei ragų, kokius turi bulius, nei letenų kaip liūto, nei nasrų kaip šuns, bet davė vien rankas), visos pramogos, galinčios padaryti gyvenimą malonų, net jo išvalgumas ir protingumas, netgi gera valia - visa tai turėjo būti išimtinai jo paties darbo vaisius. Atrodo, jog gamtai tiesiog suteikė malonumą tas didžiausias taupumas, dėl kurio ji taip šykščiai aprūpino žmones gyvūniškomis savybėmis, taip tiksliai atseikėjo jau pradinei egzistencijai didžiausią poreikį, tarsi norėdama štai ko: jeigu žmogus kada nors pakiltų iš didžiausio grubumo į didžiausią sumanumą, vidinį mąstymo būdo tobulumą ir šių dalykų dėka (kiek tai įmanoma žemėje) pasiektų laimę, visa tai turėtų būti vien jo nuopelnas, ir už tai jis turėtų būti dėkingas tik sau pačiam. Atrodo, tarsi gamtai labiau rūpėjo, kad žmogus protingai save *vertintų*, o ne jo išorinė gerovė.

Juk šiame žmogaus kelyje slypi visi jo laukiantys vargai. Vis dėlto atrodo, jog gamtai buvo svarbiau ne tai, kad jis gerai gyventų, bet kad save išlavintų tiek, jog savo elgesiu taptų vertas gyvenimo ir gerovės. Tačiau vis lieka

keistas ispūdis: tarsi ankstesnės kartos plūša tik vardan vėlesniųjų, būtent, kad paruoštų joms pakopą, nuo kurios šios toliau ręs gamtos siekiamą statinį, ir kad tik vėliausios kartos patirs laimę gyventi statinyje, kurį rentė ilga grandinė pirmtakų (nors, žinoma, ne jų valia) ir kuriems patiems nebus lemta dalyvauti jų parengtoje laimėje. Kad ir kaip tai būtų mįslinga, tenka pripažinti: viena gyvūnų giminė privalo turėti protą ir kaip klasė protingų būrybių, kurios visos mirs, bet kurių giminė yra nemirtinga, vis dėlto privalo visiškai išvystyti savo pradus.

KETVIRTAS TEIGINYS

Priemonė, kuria naudojasi gamta, siekdama išvystyti visus žmonių pradus, yra jų antagonizmas visuomenėje, nes jis galiausiai tampa jų įstatyminės tvarkos priežastimi. Šiuo atveju antagonizmą aš suprantu kaip žmonių nedraugišką draugiškumą, t. y. jų polinkį bendrauti, susijusį su visuotiniu pasipriešinimu, nuolat keliančiu grėsmę šiam bendravimui. Veikiausiai minėti pradai slypi žmogaus prigimtyje. Žmogus linkęs bendrauti su panašiais į jį, nes tada jis jaučiasi labiau žmogumi, t. y. jaučia vystantis savo natūralius pradus. Tačiau žmogui taip pat būdingas didžiulis poreikis atsiskirti vienumon (izoliuotis); juk drauge jis savyje aptinka nedraugišką savybę visa daryti tik savo nuožiūra, todėl iš visur laukia pasipriešinimo; mat apie save žino, jog jis savo ruožtu linkęs priešintis kitiems. Bet kaip tik

šis pasipriešinimas pažadina visas žmogaus galias, privertia jį įveikti įgimtą tingumą, ir, skatinamas garbės, valdžios arba turto troškimo, jis susikuria padėtį tarp savo likimo draugų, kurių nors ir negali pakęsti, bet taip pat negali palikti. Būtent čia prasideda pirmieji tikri žingsniai, vedantys iš grubumo į kultūrą, kurią iš tikrųjų ir sudaro žmogaus visuomeninė vertė. Tuomet palaipsniui vystomi visi talentai, lavinamas skonis, o nepaliaujamai šviečiantis, formuojasi mąstymo būdas, galintis, laikui bėgant, dorovinio skyrimo grubius natūralius pradus paversti tam tikrais praktiniais principais ir galiausiai *patologiškai* priverstinį susitarimą gyventi visuomenėje - *moraline* visuma. Be tų savaimė nepatrauklių, nedraugiškų savybių, iš kurių kyla pasipriešinimas, su kuriuo kiekvienas būtinai susiduria savo egoistinėse pretenzijose, t. y. gyvendamas Arkadijos piemenų gyvenimą, kur viešpatuoja tobulas sutarimas, nuotik užuomazgose. Žmonės, būdami tokie pat geri, kaip ir jų ganomos avys, vargiai suteiktų savajai egzistencijai didesnę vertę už tą, kurią turi šie naminiai gyvuliai; atsižvelgiant į žmonių protingos prigimties diktuojamą tikslą, jie neužpildytų kūrinijos tuštumos. Vadinasi, tebus padėkta gamtai už nepakantumą, už pavydžiai lenktyniaujančią tuštybę, už nepasotinamą troškimą turėti ir valdyti! Be šito visi nuostabūs pradai liktų žmonijoje amžinai neišvystyti. Žmogus nori sutarimo, bet gamta žino geriau, kas geriau, kas gera jo giminei; ji nori nesant raikos. Ji nori gyventi nerūpestingai ir linksmai, bet gamta

nori, kad jis atsisakytų vangumo bei neveiklaus pasitenkinimo ir pulėtų į darbą bei patirtų vargus, idant rastų priemonių, įgalinančių protingai iš jų vėl išsikapstyti. Tad natūralios paskatos, nedraugiškumo bei visuotinio pasipriešinimo šaltiniai, iš kurių kyla tiek daug nelaimių, bet kurie savo ruožtu skatina vėl įtempti jėgas, vadinasi, daugiau išvystyti natūralius pradus, liudija esant būtent tokį išmintingojo Kūrėjo sumanymą, o ne piktos dvasios ranką, pridergusią jo puikiame statinyje arba sugadinusią jį iš pavydo.

PENKTAS TEIGINYS

Didžiausia žmonių giminės problema, kurią spręsti juos verčia gamta, yra pilietinės, visuotinės teisinės visuomenės pasiekimas. Kadangi tik visuomenėje ir, be to, tik tokioje, kurios nariai turi didžiausią laisvę, taigi, matyt, egzistuoja ir visiškas antagonizmas, bet kurioje vis dėlto šios laisvės ribos tiksliausiai nustatytos ir laiduotos, idant ji galėtų egzistuoti kartu su kitų laisve, tik tokioje visuomenėje gali būti pasiektas aukščiausias gamtos tikslas - visų žmonių pradų išsivystymas; be to, gamta nori, kad žmonija šį tikslą, kaip ir kitus jos paskirties tikslus, pasiektų pati. Tad didžiausiu gamtos uždaviniu žmonių giminėi laikytina visuomenė, kurioje *laisvė, valdant išoriniams įstatymams, būtų kiek įmanoma artimiau susieta su neįveikiama prievarta, t. y. toks uždavinys turėtų būti tobulai teisinga prie-*

tinė santvarka. Tik išsprendusi ir igyvendinusi šį uždavinį, gamta gali pasiekti savo kitus tikslus žmonių giminės atžvilgiu. Pereiti į šią prievartos būklę žmones, paprastai linkusius į nevaržomą laisvę, verčia neganda; ir didžiausia jų - ta, kurion vienas kitą įstumia žmonės, dėl polinkio mėgautis laukine laisve negalintys ilgą laiką išbūti vienas šalia kito. Tačiau tokioje ribotoje erdvėje, kokia yra pilietinis susivienijimas, tų pačių polinkių poveikis yra geriausias; panašiai medžiai miške kaip tik dėl to, kad kiekvienas jų mėgina atimti iš kito orą ir saulę, verčia vienas kitą išskoti abiejų dalykų virš savęs, todėl auga gražiai ir tiesiai; tuo tarpu tie medžiai, kurie skleidžia savo šakas laisvėje, atskirai vienas nuo kito ir dar kaip patinka, auga luošai, kreivi ir šleivi. Bet kokia kultūra ir menas, puošiantys žmoniją, gražiausia visuomenės santvarka yra vaisius nedraugiškumo, patį save priverčiančio paklusti drausmei ir šitaip, priverstinio meno dėka, pilnutinai išvystyti gamtos pradus.

ŠEŠTAS TEIGINYS

Ši problema sunkiausia ir žmonių giminės bus išspręsta vėliausiai. Sunkumas, kurį sukelia jau vien šios užduoties ideja, yra štai koks: žmogus yra *gyvūnas, kuriam, jeigu jis gyvena tarp kitų savo giminės narių, reikalingas šeimininkas.* Juk jis, be abejonės, piktnaudžiauja savo laisve kitų, i ji panašių būtybių atžvilgiu; ir nors kaip protinga būtybė jis nori įstatymo, kuris apribotų visų laisvę, vis dėlto jo

paties egoistinis gyvūniškas polinkis gundo jį laikyti save išimtimi visur, kur įmanoma. Vadinasi, jam reikia šeimininko, kuris palažutų jo paties valią ir priverstų jį paklusti visuotinai galiojantiems valiai, kurios sąlygomis kiekvienas gali būti laisvas. Bet kur gi jis gali rasti tokią šeimininką? Niekur kitur, kaip tik žmonių giminėje. Bet pastaroji yra lygiai toks pat gyvūnas, kuriam reikalingas šeimininkas. Vadinasi, jis gali pradėti, kaip nori; bet tuomet nesuprantama, kaip gi jis galėtų suteikti sau viešojo teisingumo valdžią, kuri pati būtų teisinga; tuo tarpu jis gali ieškoti jos vieninteliame asmenyje arba daugelio asmenų, išrinktų tam tikslui, visuomenėje. Tačiau kiekvienas jų visuomet piktnaudžiaus savo laisve, jei virš savęs neturės nieko, kas valdytų jį pagal įstatymus. Tuo tarpu aukščiausiajį valdžią turi būti teisinga *pati savaimė*, bet drauge būti *žmogus*. Todėl šis uždavinys sunkiausias iš visų; maža to, - galutinai išspręsti jį neįmanoma: iš tokio kreivo medžio, iš kokio padarytas žmogus, neįmanoma padirbti nieko, kas būtų visiškai tiesu. Gamta tėra mus įpareigojusi artintis prie šios idėjos*. Kad pastarosios imamasi vėliausiai, lemia dar ir tai, jog tam reikalingos *teisingos sąvokos* apie galimos santvarkos prigimtį, taip pat didžiulė, per daugelį amžių išug-

* Vadinasi, žmogaus vaidmuo yra labai sudėtingas. Kokia yra kitų planetų gyventojų bei jų prigimties būklė, mes nežinome. Tačiau gerai atlikdami šią gamtos užduotį, galime paglostyti savimeilę tu, kad tarp savo kaimynų pasaulio statinyje užimame ne paskutinę vietą. Galbūt kitose planetose kiekvienas individas gali visiškai realizuoti savo paskirtį. Su mumis yra kitaip; tik giminė gali šito tikėtis. - *Aut. past.*

dyta *patirtis* ir, be viso šito, dar *gera valia*, kuri būtų pasiruošusi šią idėją priimti; šių trijų dalykų derinys labai retas, ir jeigu jis kada nors pasitaikys, tai tik labai vėlai, po daugelio bergždžių mėginimų.

SEPTINTAS TEIGINYS

Tobulos pilietinės santvarkos įsteigimo problema priklauso nuo įstatyminio išorinio valstybių santykio problemos ir be pastarosios negali būti išspręsta. Kokia nauda siekti įstatyminės pilietinės santvarkos tarp atskirų žmonių, t.y. kurti bendruomenės gyvenimo tvarką! Nedraugiškumas, priverčtas žmones imtis šio darbo, vėlgi yra priežastis, dėl kurios kiekviena bendruomenė, santykiuodama su išore, t.y. kaip valstybė su valstybėmis, naudojasi neribota laisve, vadinasi, viena iš kitos turi laukti būtent tos blogybės, kuri slėgė atskirus žmones ir priverė juos perėti į įstatyminę pilietinę būklę. Vadinasi, gamta dar kartą pasinaudojo kaip priemone žmonių, net didelių šitokios rūšies būtybių visuomeninių bei valstybinių organizmų nepakantumu, idant jie neišvengiamai tarpusavio *antagonizmo* jūroje rastų ramybės ir saugumo būklę. Kitaip tariant, karais, įtemptu ir niekuomet nesilpstančiu rengimusi jiems, negandomis, kurias dėl minėtų priežasčių turi vidijai pajausiti kiekviena valstybė net taikos metu, gamta ragina imtis pradinių netobulų mėginimų ir galiausiai po daugybės nustaubčių, perversmų bei visiško vidinių jėgų išsekimo

priverčia juos pereiti prie to, ką be tokios liūdno patirties būtų galėjęs pasakyti ir protas, būtent: atsakyti neįstatyminės laukinių būklės ir sudaryti tautų sąjungą; tada kiekviena, net mažiausia valstybė gali tikėtis, kad jos saugumą bei teises garantuos ne jos pačios valdžia ar teisinis vertinimas, bet išimtinai ši didžiulė tautų sąjunga (*Foedus Amphictyonum*), suvienyta galia ir sprendimas pagal suvienytos valios įstatymus. Kad ir kokia nereali atrodytų ši idėja, kad ir kaip ją išjuoktų *Abbe St. Pierre*¹ arba *Rousseau*² (galbūt todėl, jog manė, kad ji bus netrukus įgyvendinta), vis dėlto tai neišvengiama išeitis iš tos varganos būklės, į kurią žmonės vienas kitą įstūmė ir kuri turi priversti valstybes nuspręsti tą patį (kad ir kaip sunku joms būtų tai padaryti), ką lygiai nenorom buvo priverstas nuspręsti laukinis žmogus, būtent: atsakyti savo brutaliais laisvės ir ieškoti ramybės bei saugumo įstatyminėje santvarkoje. Šiuo požiūriu visi karai tėra mėginimai (žinoma, to siekia ne žmonės, o gamta) įgyvendinti naujus valstybių santykius ir, sugriovus ar bent suardžius senuosius organizmus, sudaryti naujus, kurie savo ruožtu tiek patys savaime, tiek vienas šalia kito nepajėgia išsilaikyti, todėl turi patirti naujas panašias revoliucijas; tai tęsis tol, kol galiausiai tiek vardan geriausio vidinio pilietinės santvarkos sutvarkymo, tiek vardan bendro valstybių susitarimo bei bendros įstatymų leidybos bus įtvirtinta būklė, kuri, būdama panaši į pilietinę bendruomenę, pajėgs veikti savarankiškai kaip *automatas*.

Ar iš tokios *epiktūriskos* veikiančių priešasčių san-

takos reikėtų tikėtis, jog valstybės ir mažos materijos dulkės mėgins, *atsitiktinai* susidurdamos, sukurti įvairiausių darinius, vėl sugriaunamus naujo smūgio, kol galiausiai vieną kartą atsitiktinai pavyks sukurti tokį darinį, kuris pajėgs išlaikyti savo formą (laimingas atsitiktinumas, kuris vargu ar kada nors įvyks!); ar veikiau derėtų pripažinti, jog gamta čia vadovaujasi dėsninga raida, idant pradėjusi nuo žemutinės gyvūniškumo pakopos, laipsniškai nuvestų mūsų giminę į aukščiausią žmoniškumą, pasinaudodama savo, nors ir iš žmogaus išgautu, menu, ir jog ji šioje tariamai laukinėje netvarkoje visiškai dėsningai vysto tuos pirminius pradus; ar veikiau reikėtų tarti, kad iš visų šių žmogiškųjų veiksmų ir atoveiksmių apskritai nieko, bent jau nieko protinga neišeis ir kad visa liks, kaip buvo, todėl neįmanoma iš anksto nuspėti, ar nesantaika, tokia natūrali mūsų giminei, nerengia mums negerovių pragaro tegu ir labai doroviškoje mūsų būklėje, barbariška nusiaubtimi vėl sunaikindama pačią būklę ir visą ligtolinę pažangą kultūroje (prieš tokią lemtį, viešpataujant aklam atsitiktinumui, esame bejėgiai, o juk tas viešpatavimas tapatus įstatymų neparemtai laisvei, jeigu jo nepagrįsime gamtos vadovavimu, slapta susijusiu su išmintimi!), - visi šie dalykai priklauso nuo maždaug tokio klausimo: ar protinga pripažinti sąrangą esant *tikslingą* dalių požiūriu ir drauge *betiksle* visumos požiūriu? Vadinasi, tai tas pat, ką padarė betikslė laukinių būklė, būtent sulaukė visų mūsų giminės natūraliųjų pradų vystymąsi, nors galiausiai negerovėmis, į kurias ji įstūmė mūsų giminę, priverstė

pastarąją atsisakyti šios būklės ir sudaryti pilietinę santvarką, kurioje gali vystytis visi tie pradai. Taigi tą pat daro ir jau įkurtų valstybių barbariška laisvė, t.y. nors tai, kad visuomenės skiria visas jėgas ginkluotis vienas prieš kitas, nors karo sukelti sugriovimai, bet dar labiau būtinybė nuolat būti jam pasiruošusiam ir kliudo visiškai išsivystyti natūraliems pradams; vis dėlto iš to kylančios negerovės, siekiant apsaugoti nuo šiaip jau palankaus daugelio šalimais esančių valstybių pasipriešinimo, kylančio iš jų laisvės, priverčia mūsų giminę surasti pusiausvyrą nustatantį įstatymą ir įkurti suvienytą valdžią, suteikiančią tam įstatymui galią, vadinasi, tvirtinti viešojo valstybinio saugumo pasaulietinės pilietijos būklę. Nors pastaroji ir kelia šiokią tokį *pavojų*, kad žmonijos jėgos užsnūs, vis dėlto ji kartu apima jų abipusių *veiksmų bei atoveiksmių lygybės* principą, neleidžiantį joms vienai kitą sugriauti. Kol bus žengtas šis paskutinis žingsnis (būtent valstybių sąjungos sudarymas), vadinasi, kol žmogaus prigimtis dar tebėra beveik savo lavinimosi pusiau-keleje, tol ji, apgaulingai prisidengusi išorine gerove, kęs sunkiausias vargus; ir *Rousseau* nebuvo toks jau neteisis, pirmenybę teikdamas laukinių būklei, jeigu atsisakoma būtent šios paskutinės pakopos, iki kurios mūsų giminėi dar reikės pakilti. Menas ir mokslas mus jau gerokai *išlaivino*. Esame *civilizuoti* beveik iki persisotinimo, ypač visuomeninio mandagumo bei padorumo srityje. Tačiau dar daug ko trūksta, norint laikyti save tikrai moraliais. Juk moralumo idėja priklauso kultūros sričiai; tuo tarpu

šios idėjos taikymas, apsiribojantis vien garbėmylos bei išorinio padorumo panašumu į dorovę, sudaro tik civilizaciją. Bet kol valstybės visas jėgas skiria tuštiems ir smurtiniams savo plėtros tikslams pasiekti, todėl nuolat kliudoma lėtam darbai, vidujai lavinant savo piliečių mąstyseną, net nepalaiko jų šiuo požiūriu, tol nedera tikėtis, kad kas nors panašaus atsirastų: juk tam kiekviena visuomenė turi ilgai vidujai lavintis savo piliečių auklėjimo vardan. Tuo tarpu visas gėris, kuris nėra įskiepytas moraliniu požiūriu gerame mąstymo būde, yra ne kas kita, kaip gryna regimybė ir paaukuotas skurdas. Tokioje būklėje žmonių giminė, matyt, pasiliks iki tol, kol taip, kaip nurodžiau, neatsisakys chaotiškos tarpvalstybinių santykių būklės.

AŠTUNTAS TEIGINYS

*Apskritai žmonių giminės istoriją galima laikyti slaptos plano įgyvendinimu - sukurti vidujai ir drauge taip pat specialiai šiam tikslui skirtą išoriškai tobulą valstybinę santvarką kaip vienintelę būklę, kurioje ji [gimta] galėtų visiškai išvystyti savo pradus žmonijoje. Šis teiginys išplaukia iš ankstesniojo. Matome, kad filosofijai taip pat gali būti naudingas *chiliazmas*³, tačiau toks, kurio realizavimą partina pati jos idėja, nors ir labai aplinkiniais keliais, vadinasi, kuris anaipatol nėra tik svajonė. Reikalas tik tas, ar patyrimas atskleidžia ką nors, kas būtų panašu į gamtos tikslo raidą. Teigiu: *nedaug*, juk reikia palaukti, kol ši*

apytaka taps uždara, nes iš nedidelės dalies kelio, kuri nuejo žmonija, siekdama šio tikslo, šios dalies santyki su visuma galima nustatyti lygiai taip pat nepatikimai, kaip iš visų ligšiolinių astronominių stebėjimų – trajektorijų, kuria didžiojoje nejudamų žvaigždžių sistemoje kartu su visa gausybe savo palydovų skrieja mūsų Saulė; tiesa, pasaulio struktūros sistemingos sąrangos visuotinio pagrindo bei tų nedaugelio dalykų, kurie buvo stebėti, pakanka, kad iš to padarytume patikimą išvadą apie tokios apytakos realybę. Tuo tarpu žmogaus prigimtis pati ragina nebūti abejingiems net labiausiai nutolusios epochos atžvilgiu, epochos, kurioje dar gyvena mūsų giminė, jei tik jos iš tikrųjų galima tikėtis. Kad išsikerotų toks abejingumas, ypač mūsų atveju, negalima leisti dėl to, kad mes, kaip atrodo, savo pačių protingomis priemonėmis galime greičiau priartinti tokį džiaugsmingą mūsų palikuonims laiko momentą. Todėl mums labai svarbūs net neryškūs pėdsakai, liudijantys, kad mes prie jo artėjame. Šiuo metu valstybių tarpusavio santykiai tokie dirbtiniai, kad nė viena jų vidinės kultūros srityje negali išlaisvinti jėgų, neprarasdama savo galios bei įtakos kitoms. Vadinasi, net ten, kur nėra pažangos, vis dėlto gana patikimai garantuojama, kad šis gamtos tikslas bus išlaikytas ne tu garbėtroškos ambicijų dėka. Toliau: labai pažėisti pilietinė laisvę šiandien negalima, nepatyrus nuostolio visuose versluose, ypač prekyboje, vadinasi, ir nepajutus drauge valstybės jėgų išoriniuose santykiuose susilpnėjimo. Bet ši laisvė laipsniškai plečiasi. Trukdant piliečiui siekti savo

gerovės bet kokiui jam patinkamam būdu, tačiau įmanomu tik kartu su kitų laisve, slopinamas visuotinės veiklos gyvumas ir drauge trukdoma visumos jėgoms. Todėl pilietis kaip asmuo savo veikloje vis mažiau ribojamas, be to, suteikiama visuotinė religijos laisvė; ir šitaip tolydžio įveikiant iliuzijas bei suklydimus, atsiranda *Švietimas*, kaip didžiulis gėris, turintis atitraukti žmonių giminę net nuo egoistinio jos valdovų siekio kaupti, jeigu tik jie paiso bent savo pačių naudos. Bet šis *Švietimas*, o drauge su juo širdingas džiugesys, kurio apsišvietęs žmogus negali nepajusti, matydamas tobulai suvokiamą gėrį, pamažu turėtų pakilti iki aukščiausių valdovų ir turėti įtaką net jų valdymo principams. Nors, pvz., mūsų pasaulio valdovai šiuo metu neturi atliekamų pinigų viešosioms auklėjimo įstaigoms ir apskritai viskam, kas susiję su pasaulio didžiausiu gėriu, nes visa jau iš anksto paskirta būsimajam karui, vis dėlto jiems patiems būtų naudinga, kad šiuose reikaluose jie bent netrukdytų savo tautos savarankiškoms, nors kol kas dar silpnoms ir lėtoms pastangoms. Galiausiai pats kartas taps ne vien dirbtiniu, savo baigtimi abiem pusėms nepatikimu dalyku, bet dėl vėlesnių pasekmių valstybėms, augant nežinia kada padengsimų skolų naštai, ir labai abejotinu užsiėmimu, o įtaka, kurią mūsiškėje verslų tarpinai susaistytose pasaulio dalyje bet koks vienos valstybės sukūrimas daro visoms kitoms valstybėms, tokia pastebima, kad šios, verčiamos joms pačioms iškilusio pavojaus, nors ir neturėdamos tam įstatyminio pagrindo, imsis siūlytis į teisėjus ir šitaip tolydžio pradės jungtis į būsimąjį

didžiulį valstybių susivienijimą, kokio dar nežinojo mūsų pirmtakai. Nors šis valstybių susivienijimas tebėra dar labai grubaus apmato stadijoje, jo poreikio jausmas ima reikštis visuose nariuose, kuriems dėl jų interesų rūpi išlaikyti visumą; tai leidžia tikėtis, jog po kelių pertvarkos revoliucijų ilgainiui išsipildys aukščiausias gamtos tikslas - visuotinė pasaulio pilietijos būklė kaip ištisos, kuriose išsivystys visi pirminiai žmonių giminės pradai.

DEVINTAS TEIGINYS

Filosofinis mėginimas apdoroti visuotinę pasaulio istoriją pagal gamtos planą, kurio tikslas žmonių giminės atžvilgiu yra tobulas pilietinis susivienijimas, laikytinas galimu ir net paspartinančiu šio gamtos tikslo įgyvendinimu. Žinoma, turėtų būti keista ir net absurdiška ketinti parašyti istoriją, remiantis idėja, kaip turėtų vystytis pasaulis, kad jo raida atitiktų tam tikrus protingus tikslus; atrodo, jog iš tokio ketinimo galėtų gimti nebent *romanas*. Tuo tarpu, jeigu pripažinsime, jog gamta net žmogaus laisvės atžvilgiu veikia ne be plano ir galutinio tikslo, tai šią idėją, matyt, vis dėlto galima pritaikyti; ir nors mūsų regėjimas pernelyg silpnas, kad išvelgtų slaptą jos priemonių mechanizmą, minėtoji idėja mums vis dėlto galėtų pasitarnauti už vadovą, vaizduodama, bent jau bendrais bruožais, sistemingą beplanį žmogaus poelgių *agregatą*. Juk jeigu pradėtume nuo graikų istorijos - kaip tos, kurios dėka mums buvo užfik-

suota arba paliudyta kaip buvusi bet kokia kita istorija, ankstesnė už ją arba su ja vienalaikė*, - jeigu po to pasektume jos įtaką *graikų* valstybę prarijusios *romėnų* tautos valstybės organizmo susidarymui bei išsigimimui ir patarojo įtaką *barbarams*, savo ruožtu aną sunaikinusiems, taigi, jeigu pasektume šią įtaką iki mūsų laikų, drauge *epizodiškai* pridurdami kitų tautų valstybių istoriją, kokią mes pamažu sužinojome būtent šių apsišvietusių nacijų dėka, tai mūsų pasaulio dalyje (kuri galbūt, laikui bėgant, duos įstatymus visoms kitoms) bus atrastas dėsningas keistas pagerinti valstybės santvarką. Jeigu tik visur atidžiau pažvelgsime į pilietinę santvarką, jos įstatymus bei valstybių tarpusavio santykius, kiek jie dėka to gero, kurį turėjo savyje, per ilgą laiką aukštino ir šlovino tautas (o drauge su jomis menus ir mokslus), o dėl jiems būdingų ydų sąlygojo šių tautų nuosmukį, bet taip, jog visada likdavo švictimo užuomazga, kuri, po kiekvienos revoliucijos vis labiau vystydama, paruošdavo aukštesnę tobulumo pakopą, - tai, manau, bus surasti svarbiausi tikslai, kurie

* Tik *išsmoklinusi publika*, visada egzistavusi nuo istorijos pradžios iki mūsų dienų, gali paliudyti buvus senąją istoriją. Visa, kas pasiliko už tos publikos ribų, yra *terra incognita*; anapus jos gyvenusių tautų istorija galėjo prasidėti tik tada, kai jos į ją įžengė. Su *žydy* tautų taip atsitiko Prolemėjų laikais, išvertus Bibliją į graikų kalbą, antraip jų *izoliuotomis* žiniomis būtų menkai tikima. Nuo tada (šią pradžią pirmiausia reikiama ištyrus) jų pasakojimus galima sekti pagal kylančią liniją. Ir taip yra su visomis kitomis tautomis. Pirmasis *Tukidido* knygos lapas (kaip teigia Hume) yra vienintelė kiekvienos tikros istorijos pradžia. - *Aut. past.*

paaškins ne tik tokį supainiotą žmonių reikalų mazgą arba būsimų valstybės pokyčių politinio numatymo meną (nauda, jau kažkada gauta iš žmonijos istorijos, net tada, kai ji buvo suvokiama kaip chaotiškos laisvės veikimas!), bet ir padės atrasti paguodžiančias perspektyvas ateičiai (to tikėtis, nesiremiant gamtos planu, nėra pagrindo), tiesa, gana tolimai, kai žmonių giminė pagaliau pasieks tą būvį, kuriame jos visi įgimti pradai galės pilnai išsivystyti, o jos paskirtis žemėje bus atlikta. Toks gamtos arba veikiau *apvaizdos pateisinimas* yra pakankamai reikšminga priėžastis pasirinkti tokį ypatingą požiūrį į pasaulį. Juk kokia prasmė girti kūrinio puikumą ir išmintingumą neturinčioje proto gamtos karalystėje bei siūlyti tyrinėti, kai dalis didžiosios arenos, kurioje pasireiškia aukščiausioji išmintis ir kuri yra viso kūrimo svarbiausias tikslas - žmonių giminės istorija, nuolat tam prieštarauja. Jos reginys verčia mus su nepasitenkinimu nuo jos nususukti, o abejodami, ar čia pavyks kada nors surasti visiškai pratingą tikslą, prieiname išvadą, kad jo galima tikėtis tik kitame pasaulyje.

Nuomonė, jog šia pasaulinės istorijos idėja, kuri tam tikra prasme yra *apriorinė*, aš norėjau pakeisti grynai *empirinės* istorijos tyrimus, būtų neteisingas mano ketinimų aiškinimas. Tai tik mintis apie tai, ką filosofinis protas (kuris, beje, turėtų gerai išmanyti istoriją) galėtų padaryti, remdamasis kitokiu požiūriu. Be to, apskritai pagirtinas išsamumas, su kuriuo šiandien rašoma mūsų laiko istorija, turėtų natūraliai priversti apmąstyti, kaip mūsų tolimi

palikuonys po keliolikos amžių susigaudys gremėzdiskoje istorinėje medžiagoje, kurią mes jiems paliksime. Be abejonės, seniausių epochų istorijoje, žinios apie kurią seniai išblės jų atmintyje, jie vertins tik tai, kas juos domins, būtent, ką pasiekė arba prarado tautos ir vyriausybės pasaulio pilietijos atžvilgiu. Galimybė atkreipti į tai dėmesį, taip pat siekimas nukreipti valstybių vadovų, kaip ir jų pavaldinių, garbėtrošką link vienintelės priemonės, užtikrinančios jiems šlovingą atmintį vėlesnėse epochose, taip pat galėtų būti *nedidelis* akstinas pamėginti sukurti tokią filosofinę istoriją.

tautų valstybę, kurios valdžiai ir įstatymams savo noru turėtų nusilenkti visos atskiros valstybės, gal ir labai gražiai skamba kokio nors *St. Pierr'ò abato*¹⁸ ar *Rousseau* teorijoje, bet praktikai netinka; iš jos juk valstybės vyrų, o dar labiau – valstybių galvos nuolatos šaiposi kaip iš pedantiškai vaikiškos mokyklinės idėjos.

Bet aš vis dėlto labiau kliaujuosi teorija, kuri remiasi teisės principu, nusakanciu, kokie žmonių ir valstybių santykiai turi būti, ir kuri žemiškesiems dievams siūlo laikytis maksimos, reikalaujančios visados elgtis taip, kad tuo elgesiu tokia visuotinė tautų valstybė būtų pradėta kurti, taigi tarti, kad ji įmanoma (*in praxi*) ir kad ji gali būti; be to (*in subsidium*) aš kliaujuosi ir pačia dalykų prigimtimi, privertiančia daryti tai, ko nelabai norisi (*fata volentem ducunt, nolentem trahunt*¹⁹). Šiuo pastaruoju atveju reikia imti dėmėn ir žmogaus prigimtį, kurioje vis dar gyva pagarba teisėtumui ir pareigai ir kurios aš todėl negaliu ar nenoriu laikyti taip nugrimzdusia blogin, kad moralinis praktinis protas po daugybės nepasisekusių mėginimų jo vis dėlto nenugalėtų, sykiu parodydamas, kad ta prigimtis verta meilės. Taigi ir kosmopolitiniu aspektu lieka galioti teiginys: kas proto sumetimais teisinga teorijoje, tas teisinga ir praktikoje.

Į AMŽINĄJĄ TAIKĄ

Kam skirtas šis satyrinis užrašas ant vienos Olandijos smuklės iškabos, kurioje nupieštos kapinės? Ar visiems žmonėms, ar ypač valstybių vadovams, niekada negalintems pasisotinti karo, ar galbūt tikrai filosofams, saldžiai apie ją svajojantiems? Palikime šį klausimą nuošalyje. Bet šio traktato autorius reikalauja, kad politikas praktikas, jei jis nesutartų su teoretiku, elgtųsi nuosekliai ir nemanytų, jog pastarojo viešai ir nuoširdžiai pareikšti samprotavimai kelia pavojų valstybei. Juk praktikas, didžiai patenkintas savimi, žiūri į teoretiką kaip į mokyklinį išminčių, kurio tuščios idėjos esą visiškai nepavojingos valstybei, turinčiai bentis principais, išvestais iš patyrimo, ir kuriam valstybės veikėjas, *suprattantis pasaulį*, ramiai gali leisti išsakyti savo požiūrį. Autorius tikisi šia išganinga pastaba (*Clausula salvatoria*) radęs geriausią būdą apsaugoti nuo bet kokių piktavališkų šio rašinio aiškinimų.

PIRMAS SKYRIUS,
kuriame išdėstyti parengiamieji
straipsniai dėl amžinosios taikos
tarp valstybių

1. „Jokia sutartis neturi būti laikoma taikos sutartimi,
jeigu ji sudaryta su slaptomis išlygomis būsimajam karui“

Mat tokia sutartis tebūtų paliaubos, karo veiksmų atidėjimas, bet ne *taika*, kuri yra visokio priešikumo pa- baiga, ir pridėti prie šio žodžio būdvardį *amžinas* reikštų įartinai tuščiažodžiauti. Taikos sutartis galutinai sunai- kina visas esamas karo priežastis, kurios tuo metu galbūt dar nėra žinomos besiraikantiems pusėms, bet atrandamos vėliau, atidžiau perskačius archyvinius dokumentus. Tie- są sakant, laikyti areičiai (*reservatio mentalis*) senas preten- zijas, dabar visiškai nurylimas, nes abi pusės yra per daug išsekusios, kad tęstų karą, nors piktaivališkai ketinama jas prisiminti pirma palankia proga, yra jėzuitiškos kazuisti- kos dalykas, kuris, blaviai sprendžiant apie reikalą, tiek pat negarbingas valdovui, kaip ir jo ministrui pasirengimas pa- teisinti tokius veiksmus.

Tačiau jeigu, remiantis apšviestomis politinio protin- gumo sąvokomis, manoma, jog tikroji valstybės šlovė yra nuolatinis savo galios didinimas bet kokiomis priemonė- mis, tai tada toks sprendinys, be abejonės, atrodys mokyk- linis ir pedantiškas.

2. „Jokia savarankiška valstybė (*nesvarbu, didelė ar ma- ža*) neturi būti įgyta kitos valstybės nei paveldinti, nei mai- nikaujant ar gaunant dovanų“

Mat valstybė nėra (kaip kad teritorija, kurią ji apima) nuosavybė (*patrimonium*). Valstybė yra žmonių visuomenė ir niekas kitas, išskyrus ją pačią, neturi teisės jai įsakinėti ir jos valdyti. Todėl mėginti įskiepyti vieną valstybę, kuri kaip kamienas turi savo šaknis, kaip šaką į kitos valstybės kūną, reikštų sunaikinti jos kaip moralinio asmens egzis- tavimą ir paversti moralinį asmenį daiktu, o tai prieštarauja pirminės sutarties idėjai, be kurios neįmanoma mąstyti jokios teisės valdyti liaudį*. Kiekvienas žino, į koki pavojų mūsų laikais Europą (nes kitose pasaulio dalyse tai negir- dėtas dalykas) įstūmė toks įsigijimo būdas, kai net valsty- bės gali vesti viena kita. Atsirado tarsi nauja pramonės šaka, kaip vedybų ryšiais, be didelių pastangų, pasidaryti galingesniai už kitus arba įsigyti naujų žemių. Čionai priskirtinas ir vienos valstybės kariuomenės perdavimas kitai kovoti ne su bendru priešu, nes tada pavaldiniai pa- naudojami ir sunaudojami savo nuožiūra kaip parankiniai daiktai.

* Paveldima karalystė nėra valstybė, kuri galėtų būti paveldėta kitos valstybės. Kitam fiziniam asmeniui gali atitekti tikrai teisė ją valdyti. Tada valstybė įgyja valdovą, o ne šis kaip toks (t.y. toks, ku- ris jau turi kitą karalystę) valstybę.

3. „*Reguliariosios kariuomenės (miles perpetuus) turi ilgainiui visiškai išnykti*“

Mat jos, būdamos visuomet pasirengusios karui, nuolat grasina kitoms valstybėms ir skatina jas pralenkti viena kitą ginkluotės dydžiu, kurio augimui nėra ribų. Pagaliau dėl išlaidų, skirtų ginklavimuisi, taika pasidaro labiau stebinti negu trumpas karas. Tad siekiant nusikratyti šios naštos, pačios kariuomenės tampa puolamųjų karų priežastimi. Be to, samdyti kareivius, kad jie žudytų arba būtų žudomi, yra ne kas kita, kaip naudotis žmonėmis tik kaip mašinomis ar darbo įrankiais, kito (valstybės) valdomais, o tai nesuderinama su žmonijos - mūsų pačių asmenyje - teisėmis. Visai kas kita - savanoriškos, periodiskai vykstančios karinės piliiečių pratybos, skirtos apginti save pačius ir tėvynę nuo išorinių priešų. Turtų kaupimas turtų tokius pat padarinius: kitos valstybės laikytų jį karogresme (juk iš trijų galių - *ginklų, sąjungų ir pinigų* - pataroji galėtų būti patikimiausias karo įrankis) ir, norėdamos užbėgti už akių, pulstų pirmos, jei tik nebūtų taip sunku pasverti tų turtų dydį.

4. „*Valstybės skolos neturi būti naudojamos tuarkyti užsienio reikalams*“

Ieškojimas pagalbos valstybės viduje ar už jos ribų krašto ekonomikos reikmėms (pagerinti keliam, kurti naujoms gyvenvietėms, kaupti maisto atsargoms sunkiems

nederliaus metams ir t.t.) nekelia įtarimo. Bet kaip valstybių tarpusavio kovos įrankis kredito sistema, kai skolos gali nepapildyti augti ir drauge garantuojama, kad pareikalavus jos visada bus išmokėtos (nes kreditoriai nepareikalauja išmokėti jų visi vienu metu) - gudrus vicinos prekybinės tautos šio šimtmečio išradimas - yra pavojinga pinigų galia, būtent kariavimui skirtas išdas, kuris viršija kitų valstybių išdus, kartu paimtus, ir gali išsekti tik nutrukus mokėsių įplaukoms (tai galima atitolinti veikiant pramonę bei amatus ir tuo būdu pagyvinant apyvartą). Šis lengvumas kariauti, susijęs su valdančiųjų polinkiu, kuris atrodo esąs būdingas žmogaus prigimčiai, yra didelė kliūtis amžinajai taikai. Ją šalinantis parengiamasis straipsnis teikalingas tuo labiau, kad valstybės bankrotas, kuris galų gale yra neišvengiamas, padarytų žalos kai kurioms kitoms skolų neturinčioms valstybėms, o tai būtų viešas jų teisių pažeidimas. Todėl kitos valstybės turi bent jau teisę susivienyti prieš tokią valstybę ir jos pretenzijas.

5. „*Jokia valstybė neturi jėga kisti į kitos valstybės santvarką ir valdymą*“

Iš tiesų, kas gali jai duoti teisę taip elgtis? Gal papiktinantis pavyzdys, kurį viena valstybė rodo kitos valstybės pavaldiniam? Šis pavyzdys, parodydamas, kokią didelę nelaimę tauta užtraukė lauzydama įstatymus, gali labiau padėti kaip įspėjimas. Ir apskritai blogas pavyzdys, kurį vienas laisvas asmuo rodo kitam (kaip *scandalum acceptum*),

dar nėra pastarojo teisių pažeidimas. Tiesa, šitai netinka tada, kai valstybė dėl vidinio *nesutarimo* skilo į dvi dalis, kurių kiekviena atskirai laiko save valstybe, pretenduojančia į visumą. Jei išorinė valstybė suteiktų vienai iš jų paramą, tai šitai negalėtų būti laikoma kišimusi į kitos valstybės santvarką (nes čia turime reikalą su anarchija). Tačiau kol vidinis grūčas neišspręstas, toks svetimų valstybių įsikišimas pažeistų tautos, besigrumiančios tikrai su savo vidine liga, teises (vadinasi, savo ruožtu būtų negeras pavyzdys) ir keltų pavojų visų valstybių autonomijai.

6. „*Jokia valstybė, kariaudama su kita, neturi imtis tokių priešišku veiksmų, dėl kurių, sudarius taiką, taptų neįmanomas abipusis pasitikėjimas: tokių kaip pasalūniškų žudikų (percussores), nuodytojų (venefici) verbavimas, kapituliacijos sąlygų laužymas, išdavystės (perduellio) kurstymas prieš šalyje ir t. t.*“

Visa tai yra negarbingos karinės gudrybės. Juk bent šiek tiek pasitikėti priešo mąstymo būdu būtina ir kariaujant, kitaip jokia taikos sutartis nebebus galima ir priešiški veiksmai pavirs naikinamoju karu (*bellum internecinum*). Juk karas gamtinės būklės sąlygomis (kai nėra jokios teismo instancijos, kurios nuosprendžiai turėtų įstatymo galia) yra tik liūdna priverstinė priemonė jėga įtvirtinti savo teises, kai nė viena iš abiejų priešišku pusių negali būti paskelbta esanti neteisi (nes tam būtinas teismo sprendimas), ir tik karo *baigtis* lemia (kaip kad vadinamasis Dievo

teismas), kuri pusė teisi. O baudžiamasis karas (*bellum punitivum*) tarp valstybių yra visiškai neįmanomas (nes jos nesantykiauja kaip valdovas su pavaldiniu). Iš čia išplaukia, kad naikinamasis karas, kuriame gali būti sunaikintos ir abi pusės, o su jomis bet kokia teise, baigęsi amžinąja taika tikrai didžiuliame žmonijos kapinyne. Vadinasi, jo-kiu būdu neleisina taip kariauti, taigi ir imtis priemonių, sukeliančių toki karą. O kad minėti veiksmai neišvengiamai sukeltų naikinamąjį karą, aišku jau ir iš to, kad šios pragariškos gudrybės, būdamos šlykščios pačios savaime, kartą panaudotos, nesibaigia vien tik karu: pavyzdžiui, šnipų panaudojimas (*uti exploratoribus*), kai pasitelkiamas kitų nesąžiningumas (jo neįmanoma iš karto pašalinti), bet persimera ir į taikos būklę, visiškai sunaikindamos jos tikslą.

Nors išdėstyti įstatymai objektyviai, t.y. pagal valdovų ketinimą, yra tik *draudžiamieji* (*leges prohibitive*), tačiau kai kurie iš jų yra *griežti* (*leges strictae*), galiojantys bet kokiomis aplinkybėmis ir reikalaujantys *nedelsiant* pašalinti tai, ką jie draudžia (Nr. 1, 5, 6), o kitų (Nr. 2, 3, 4) vykdymą galima atidėti, ir tai nėra teisinės normos išimtis, o tik *subjektyvus* leidimas *juos vykdat* atsižvelgti į aplinkybes (*leges latae*), drauge neišleidžiant iš akių tikslo, draudžiančio delsti amžinai. Pavyzdžiui, straipsnis Nr. 2 draudžia atidėlioti iki neapibrėžtos datos (*ad calendas graecas*, kaip sakydavo Augustas) laisvės, atimtos iš valstybių, grąžinimą, tačiau leidžia neskubėti tikrai dėl to, kad sugrąžinimas nebūtų skubotas ir nepakenktų pačiam tikslui. Juk draudimas čia liečia tik *įsigijimo būdą*, kuris neturi galiooti ateityje, o ne *esamą nuosa-*

vybę, kuri, kad ir nebūdama reikiama juridiskai įteisinta, anuo (tariamai sąžiningo įsigijimo) laiku pagal tuometinę viešąją nuomonę visų valstybių buvo laikoma teisėta*.

* Iki šiol buvo pagrįstai abejojama, ar be įsakomųjų (*leges praeceptivae*) ir draudžiamųjų (*leges prohibitiveae*) įstatymų galimi dar ir grynojo proto leidžiamieji įstatymai (*leges permissivae*). Juk įstatymai apskritai turi objektyvios praktinės būtinybės pagrindą, o leidimas - praktinio kai kurių poelgių atsitiktinumo pagrindą, tad *leidžiamasis įstatymas* remtųsi prievarta elgtis taip, kaip elgtis niekas negali būti priverstas, ir jeigu įstatymo objektas šiame dvejopame santykyje turėtų tą pačią reikšmę, čia būtų prieštaravimas, tačiau čia leidžiamojo įstatymo numatytas draudimas liečia tik būsimąjį teisės įgijimo būdą (pavyzdžiui, paveldint), o atskyrimas nuo šio draudimo, tai yra leidimas, - esamą nuosavybę, kuri perėinamoju iš gamtinės būklės į pilietinę laikotarpiu pagal gamtinės teisės leidžiamąjį įstatymą gali toliau egzistuoti kaip nors ir neteisėta, bet *sąžininga nuosavybė (possessio putativa)*. Bet gamtinės būklės sąlygomis įsigyta sąžininga nuosavybė, suvokta kaip tariamai sąžininga, tiek panašus įsigijimo būdas yra vienodai neleistini būsimajame pilietinėje būklėje (po įvykusio perėjimo). Jei nuosavybė būtų įsigyta pilietinės būklės sąlygomis, tai ji neturėtų leidimo ilgiau egzistuoti, nes kaip teisių pažeidimas, ji turėtų būti grąžinta tuoj pat po jos neteisėtumo atskleidimo.

Tuo aš norečiau tik, be kita ko, atkreipti prigimtinės teisės žinovų dėmesį į *lex permissiva* sąvoką, kuri savaime siūlosi sistemiskai klasifikuojančiam protui, tuo labiau kad ši sąvoka dažnai vartojama civiliniuose (statutiniuose) įstatymuose. Tik čia draudimas pateikiamas atskirai, o leidimas įtraukiamas į šį įstatymą ne kaip apribojanti sąlyga, kad derėtų, bet kaip išimtis. Tada įstatymas skamba taip: tas ir anas draudžiama, išskyrus atvejus Nr. 1, Nr. 2, Nr. 3 ir taip iki begalybės. Leidimai čia prie įstatymo prijungiami tik atsitiktinai, o ne remiantis principais, o apgraibomis, pritaikant pasitaikančius atvejus; juk priešingu atveju į *draudžiamąjį įstatymo formulę* reikėtų įtraukti

ANTRAS SKYRIUS,

kuriame išdėstyti galutiniai straipsniai dėl amžinosios taikos tarp valstybių

Taikos būklė tarp žmonių, gyvenančių kaimynystėje, nėra gamtinė būklė (*status naturalis*). Šioji - priešingai - yra karas, tai yra nors ir ne visada tiesioginis priešišku veiksmų prasiveržimas, tačiau nepaliaujama jų grėsmė. Vadinasi, taikos būklė turi būti *įsteigta*. Juk priešišku veiksmų nutraukimas dar nėra laidas, kad jų nebus ateityje, ir jeigu vienas kaimynas negarantuoja to kitam (o tai garantuoti gali tik *įstatymine būkle*), tai pastarasis su tuo, iš kurio jis šito pareikalavo, gali elgtis kaip su priešu*.

* Visuotinai manoma, kad priešškai elgtis leidžiama tik su tuo, kuris savo veiksmais jau *pažeidė* mano teises, ir tai, žinoma, tiesa, jei abi pusės yra *pilietinėje įstatymine būklėje*. Juk tai, kad vienas yra perėjęs į šią būklę, garantuoja kitam reikalingą saugumą (tarpininkaujant aukštesnei instancijai, kuriai paklūsta abi pusės). Tačiau žmogus (arba tauta), kuris yra gamtinėje būklėje, atima iš manęs šią saugumo garantiją ir pažeidžia mano teises jau vien tokia būkle ir savo kaimynystėje (jei ne veiksmais - *facto*, - tai savo būklės neteisėta sąlyga, bet kartu jis taptų draugė ir leidžiamuoju įstatymu. Tad lieka tik apgailestauti, kad taip greitai buvo užmiršta išmintingojo ir išvalgaus grafo von *Windschgrätz* pasiūlyta prasminga, bet neišspręsta premijinė užduotis, kuri kaip tik ir kelė tokį tikslą. Juk tokios formulės (panašios į matematinę) galimybė yra vienintelis tikras nuoseklus įstatymo leidimo kriterijus, kurį atmetus, vadinamasis *ius certum visada liks tik gražus noras*. Kiraip egzistuos tik *benedri* (galiojantys *apskritai*), bet ne universalūs (galiojantys *visuotinai*) įstatymai, o kaip tik tokių, regis, reikalauja pati įstatymo sąvoka.

Pirmas galutinis straipsnis
dėl amžinosios taikos

„Kiekvienos valstybės pilietinė santvarka turi būti respublikinė“

Santvarka, įsteigta remiantis, pirma, visuomenės narių *laisvės* (kaip žmonių) principu, antra, visų *prisklausomybės* (kaip pavaldinių) nuo vienos bendros įstatymų leidybos principu, trečia, asmenų *lygybės* (kaip valstybės piliečių) įstatymu, yra respublikinė. Ji yra vienintelė, išplaukianti iš pirminės sutarties idėjos, kuria turi būti pagrįsta visa teisinė tautos įstatymų leidyba*. Teisės požiūriu, kaip tik

* *Teisinės* (vadinasi, išorinės) *laisvės* negalima apibrėžti kaip teisės (kas paprastai daroma), leidžiančios „elgtis, kaip nori, jeigu tai niekam nedaro skriaudos“. Nes kas gi yra ši *teisė*? Galimybė poelgio, jei juo

siškumu - *statu iniusto*); todėl jis man nuolat kelia grėsmę, ir aš galiu priversti jį arba perėti drauge su manimi į visuomeninę įstatyminę būklę, arba pasišalinti iš savo kaimynystės. Tad postulatas, grindžiantis visus tolesnius straipsnius, yra toks: visi žmonės, galintys daryti vienas kitam įtaką, privalo priklausyti kokiam nors pilietinei santvarkai.

Bet kokią teisinę santvarką (asmenų, kuriuos ji liečia, atžvilgiu) sudaro šios dalys: (1) žmonių tautos santvarka pagal valstybinę *pilietinę teisę* (*ius civitatis*); (2) valstybių santykių santvarka pagal *tarptautinę teisę* (*ius gentium*); (3) santvarka pagal *pasaulinės pilietybės teisę* (*ius cosmopoliticum*), nes žmonės ir valstybės, santykiudami tarpusavyje, daro vieni kitiems poveikį, jie turi būti laikomi žmonių valstybės piliečiais. Ši klasifikacija nėra savavališka, bet būtina amžinosios taikos idėjos atžvilgiu. Juk jei bent vienas iš jų, darydamas kitam fizinę įtaką, būtų gamtinėje būklėje, visada išlikty karo būklė, kurią pašalinti čia ir siekiama.

ja nuo pat pradžios pagrįstos visos pilietinės santvarkos rūšys; klausimas tik toks, ar tai vienintelė santvarka, kuria gali remtis amžinoji taika.

Respublikinė santvarka, būdama skaidri, nes plaukia iš grynojo teisės sąvokos šaltinio, teikia dar ir vilįtį pasiekti

nedaroma skriaudos kitam. Tad apibrėžimas skambėtų: „Laisvė yra galimybė poelgiui, kuriais niekam nedaroma skriaudos. Skriaudos niekam nedaroma tada (kad ir kaip būtų norima elgtis), jeigu tik niekam nedaroma skriaudos“, ir būtų tuščia tautologija. Manosios išorinės (teisinės) *laisvės* sampratą reikėtų veikiau nusakyti taip: *laisvė* yra teisė, leidžianti nepaklusti jokiems išoriniams įstatymams, išskiriant tuos, kuriems aš galėčiau pritariti. Lygiai taip pat išorinė (teisinė) *lygybė* valstybėje yra toks piliečių santykis, kai nė vienas pilietis negali teisiskai įpareigoti kito, pats nepaklusdamas įstatymui, reikalaujanti, kad ir jis pats *galėtų* būti tokiu pat būdu įpareigotas.

(Apibrėžti *teisines* priklausomybės principą nėra reikalo, kadangi jis jau glūdi valstybinės santvarkos apskritai sąvokoje). Šių įgimtų, žmonems būrinai priklausantių bei neperteidžiamų teisių reikšmingumą patvirtina ir jų vertę iškelia žmogaus teisiųjų santykių su aukštesnėmis būtybėmis (jeigu jis tokias gali mąstyti) principas. Mat žmogus, remdamasis tais pačiais pagrindais, laiko save drauge ir antjuslinio pasaulio piliečiu. Iš tiesų, kai kalbama apie mano laisvę, tai neigi dieviški įstatymai, kuriuos suvokia tik protas, mane įpareigoja tik tiek, kiek aš jiems galiu pritariti (juk tikrai protu suvokęs laisvės įstatymą, aš susiduriu dieviškosios valios sąvoką). O dėl lygybės principo, tai kilniausios būtybės, kokią tik galėčiau mąstyti (kokio didžiulio *Eono*)³, išskytus Dievo, atžvilgiu nėra jokio pagrindo tvirtinti, kad aš, atlikdamas savąją pareigą savame poste, kaip tasai Eonas savame, privalėčiau tik paklusti, kai tuo tarpu jam atitektų teisė įsakinėti. O Dievas yra vienintelė būtybė, kuriai neegzistuoja pareigos sąvoka, dėl to santykiui su Dievu apibūdinti šis lygybės principas (kitai negu laisvės principas) jau nebetinka.

trokštamą tikslą - amžinąją taiką. Pagrindas taip teigti yra toks: jeigu nuo valstybės piliečių pritarimo priklauso „kariauti ar nekariauti“ (o šioje santvarkoje kitaip ir negali būti), tai natūraliausia, kad prieš nutardami, jie gerai pagalvotų, ar verta pradėti šį bjaurų žaidimą. Juk nutardami kariauti, jie užsitrauktų ant savęs ir visus karo vargus (jiems reikėtų patiems kariauti, iš savo turto apmokėti karo išlaidas, vargingai atstatinėti, ką karas sugriovė, pagaliau - būtų dar didesnė nelaimė, - užsitraukti taiką apkartinančių niekada neišmokamų (dėl galimų naujų) karo skolų naštos). Priešingai, esant santvarkai, kuriai pavaldinys nėra valstybės pilietis, taigi - kuri nėra respublikinė, nutarimas „kariauti“ nekeltų jokių abejonių, juk valdovas nėra valstybės narys, bet jos savininkas. Karo metu nė kiek nenustodamas savo puotų, medžioklių, pilaicijų, dvaro švenčių ir

Kalbant apie visų piliečių kaip pavaldinių lygybės teisę, tai, atskaitant į klausimą dėl *pavaldimos bajorystės* pripažinimo, tereikia nuspręsti, ar *privilegija* (vieno pavaldinio kitų atžvilgiu), kurią pripažįsta valstybė, turi būti pirmėsnė už *nuopelną*, ar pastarasis už ją. Juk aišku, kad, jei privilegija susijusi su gimimu, nežinia, ar bus ir nuopelnai (tarnybos reikalų išmanymas ir sąžiningas jų atlikimas); tad privilegija valdytų būtų pažįstama globojamajam be jokių nuopelnų. Bet, sudarant pirminę sutartį (kuri yra visų teisių principas), bendra tautos valia niekada nepritarė tokiam dalykui. Juk kilmingasis nebūtinai yra drauge ir *kilnus* žmogus. Dėl *tarnybinės bajorystės* (taip galima pavadinti žmonių, užimančių aukštesniasias tarnybas, privilegijuotą padėtį, kurią galima įgyti nuopelnais), tai čia privilegija priklauso ne asmeniui, kaip jo nuosavybė, o užimamai vietai. Tada lygybė lieka nepažeista, nes, palikdamas tarnybą, asmuo kartą netenka privilegijos ir grįžta į eilinių piliečių tarpą.

t. t., jis gali ryžtis karui dėl nereikšmingų priežasčių, tarsi linksmai išskylai, o karo pateisinimą padorumo dėlei gali abejingai perleisti visada tam dalykui pasirengusiam diplomatiniam korpusui.

Kad respublikinė santvarka nebūtų painiojama (kaip paprastai atsitinka) su demokratine, reikia pažymėti štai ką. Valstybės (*civitas*) formos gali būti skiriamos pagal kiekį asmenų, turinčių savo rankose aukščiausią valstybinę valdžią, arba pagal tautos *valdymo būdą* jos valdovo, neatsižvelgiant į tai, kad ir kaip jis būtų suskirstytas. Pirmoji forma vadinama *viešpatavimu (forma imperii)* ir galimos tik trys jo rūšys: kai aukščiausią valdžią turi vienas asmuo arba *keli*, susiję tarpusavyje, arba *visi*, kartu sudarantys pilietinę visuomenę (*autokratija, aristokratija* ir *demokratija* - kuri forma yra valdymo forma (*forma regiminis*) ir apibūdina konstitucija (t. y. bendros valios aktu, kuris minią pavertia tauta) pagrįstą būdą, kuriuo valstybė įgyvendina savo valdžios pilnatvę; šiuo požiūriu valdymo forma yra *respublikinė* arba *despotinė*. *Respublikonizmas* yra valstybinis principas, atskiriantis vykdomąją valdžią (vyriausybę) nuo įstatymų leidžiamosios; *despotizmas* - valstybinis principas, kai vyriausybė savavališkai įgyvendina įstatymus, išleistus jos pačios; tad viešoji valia čia tapatinama su asmenine regento valia. Iš trijų valstybės formų *demokratija* neišvengiamai yra *despotizmas* tikrąja šio žodžio prasme, nes ji įsteigia tokią vykdomąją valdžią, kai visi ką nors nutaria dėl vieno ir, šiaip ar taip, prieštaraujant vienam (kuris nepritaria),

t.y. visi, kurie vis dėlto nėra visi; o tai yra bendrosios valios prieštaravimas pačiai sau ir laisvei.

Bet kokia valdymo forma, kuri nėra *atstovaujamoji*, iš tikrųjų yra *formas nebuvimas*, nes įstatymų leidėjas ir jo valios vykdytojas negali būti tas pats asmuo, taip pat kaip silogizme didžiosios premisos bendrasis terminas negali būti kartu pajungtas daliniam terminui mažojoje premisoje. Ir nors kitos abi valstybės formos yra tiek ydingos, kiek jos palieka galimybę tokiam valdymo būdai, vis dėlto jos bent jau gali sudaryti sąlygas priimti valdymo būdą, atitinkantį atstovaujamosios sistemos *dvasią*, kurią bent jau *skelbė* Frydrichas II, sakydamas, kad jis esąs tik aukščiausias valstybės tarnas*. Demokratinė santvarka, priešingai, daro tai neįmanoma, nes čia visi nori viešpatauti. Todėl galima teigti: kuo mažesnis valstybinės valdžios personalas (valdančiųjų skaičius) ir, priešingai, kuo platesnis jos atstovaujiamumas, tuo labiau valstybės santvarka tinka respublikai įsteigti, ir ji gali tikėtis nuosekliomis reformomis pagaliau iki jos pakilti. Todėl viešpataujant aristokratijai jau sunkiau pasiekti šią vienintelę tobulą teisinę santvarką negu viešpataujant monarchijai, o demokratijos sąlygomis telieka vienas

* Skambūs vardai, dažnai pridedami prie valdovo titulo (Dievo Pateptasis, dieviškos valios Vykdytojas žemėje ir jo Vietininkas), ne kartą buvo peikiami kaip grubus, suktas meilikavimas, tačiau, man atrodo, nepagrįstai. Šie vardai anaipol neturėtų paversti valdovo išpuikėliu, veikiau turėtų išmokyti jį kuklumo, jeigu jis yra protingas (vis dėlto taip reikia manyti) ir supranta, kad emėsi darbo, per sunkaus žmogui, būtent prižiūrėti žmonių teisę, - o kaip tik tai yra švenčiausias Dievo dalykas žemėje, - ir visada turi saugoti nepažeisti šio Dievo vyzdžio.

būdas - prievartinė revoliucija. Tačiau liaudžiai už valstybės formą nepalyginamai svarbesnis yra valdymo būdas* (nors valstybės formos ir minėto tikslo didesnis ar mažesnis atitikimas taip pat turi didelę reikšmę). Bet jeigu valdymas turi atitikti teisės sąvoką, tai jam būtina atstovaujamoji sistema, kuri viena tik nulemia respublikinį valdymo būdą ir be kurios jis yra despotinis ir prievartinis (kad ir kokia būtų šito nesuprato, ir dėl to neišvengiama jų baigtis būdavo despotizmas, kuris viešpataujant vienam asmeniui, dar yra iš visų pakenciamiausias).

Antras galutinis straipsnis
dėl amžinosios taikos

„*Tarptautinė teisė turi būti pagrįsta laisvų valstybių federacija*“

Tautas, arba valstybes, galima nagrinėti kaip atskirus asmenis, kurie gamtinėje būkleje (t.y. būdami nepavaldūs

* Male diu Panas⁴ (Mallet du Pan) rašinyje, parašytame pretenzinge, bet tuščia ir neturininga kalba, giriasi, kad ilgametis patyrimas pagaliau įtikinęs jį Popo (Pope) žinomo posakio teisingumu: „Kvailiai teisinginčia dėl geriausio valdymo; geriausias yra tas, kuris yra geriausiai tvarkomas“. Jeigu tuo norima pasakyti tik tiek, kad geriausiai tvarkomas valdymas yra geriausiai tvarkomas, tai, pasak Svifto (Swift), jis perkando riešutą, kuris padovanojo jam kirmėlę. Bet jei tai turėtų reikšti, kad toks valdymas yra geriausias valdymo būdas, t.y. valstybės

išoriniams įstatymams) jau vien gyvendami greta pažeidžia vienas kito teises ir kurių kiekvienas, kad garantuotų savo saugumą, gali ir privalo reikalauti iš kito, kad šis kartu su juo pereitų į tokia santvarką (panašią į pilietinę), kuri galėtų garantuoti kiekvienam iš jų savo teises. Tai būtų *tautų sąjunga*, tačiau ji neturi būti tautų valstybė. Kitaip atsirastų prieštaravimas: juk kiekvienoje valstybėje egzistuoja santykis tarp *viršesnio* (įstatymus duodančio) ir *paklūstančio* (kaip tik tautos), bet daugelis tautų vienoje valstybėje sudarytų tik vieną tautą, o tai prieštarauja sąlygai (kadangi čia svarstome teisę tarp įvairių tautų, tik jeigu jos sudaro daug įvairių valstybių ir neturi susilieti į vieną).

Jeigu mes taip jau niekiname laukinių prisirišimą prie neįstatyminės laisvės, kai jie mieliau be paliovos pėšasi tarpusavyje negu paklūsta įstatyminei, pačių nustatytai prievartai, tuo atiduodami pirmenybę nežabotai laisvei prieš laisvę, pagrįstą protu, ir laikome tai grubumu, storžieviškumu bei žmonijos gyvulišku pažeminimu, tai reiktų manyti, kad civilizotos tautos (visos susivienijusios į atskiras valstybes) turėtų kuo greičiau išsiveržti iš tokios nedoros būklės. Bet užuot taip pasielgusi, kiekviena *valstybė* savo didybe (tautos didybė - netikęs posakis) mielesniu dalyku

santvarka, tai tada jis visiškai neteisis; nes geras valdymas dar neįrodo, kad ir valdymo būdas yra geras. Kas geriau valdė už *Titą*⁵ ar *Marką Aurelijų*⁶, o vis dėlto vienas paliko įpėdiniu *Domicianą*⁷, kitas - *Komodą*⁸. Esant gerai valstybės santvarkai, to nebūtų galėję atsirikti, nes jų netinkamumas šioms pareigoms išryškėjo pakankamai anksti; o valdovo valdžios pakako, kad juos pašalintų.

laiko kaip tik tai, kad ji nepaklūsta jokiai išorinei įstatyminei prievartai, o valdovo šlovė yra teisė pačiam nerizikuojant paaukoti daugelį tūkstančių dėl dalyko, kuris jiems visiškai nerūpi*. Europos laukiniai skiriasi nuo Amerikos visų pirma tuo, kad kai kurios pastarųjų gentys savo priešų suvalgomos, o pirmieji moka nugalėtuosius panaudoti geriau, negu tik suvalgyti, ir labiau linkę padidinti jais savo pavaldinių skaičių, t.y. įrankių kiekį, skirtą dar didesniam karui.

Kai žmogaus prigimtis yra tokia piktavališka, - o tai aiškiai matyti iš tautų tarpusavio santykių (tuo tarpu pilietinės įstatyminės būklės sąlygomis ši prigimtis yra puikiai užmaskuota vyriausybės prievarta), - telkia tikrai stebėtis, kad žodis *teisė* nebuvo visiškai išguitas iš karo politikos kaip pedantiskas, ir dar nė viena valstybė neišdrįso to viešai pareikšti. Juk kariniam užpuolimui *patvirtinti* pagalbą dar naiviai tebešaukiami *Hugo Grocijus*⁹, *Pufendorfas*¹⁰, *Vattelis*¹¹ ir kiti (visiškai prasti ramintojai), nors jų kodeksas - ir filosofinis, ir diplomatinis - neturi ir negali turėti nė menkiausios *įstatyminės* galios (nes valstybės kaip tokios nepaklūsta visuotinei išorinei prievartai), ir nėra nė vieno pavyzdžio, rodančio, kad argumentai, paremti tokių žymių vyrų liudijimais, būtų kada įtikinę kokią valstybę atsiskirti savo ketinimų. Ši pagarba, kurią valstybė reiškia

* Štai ką atsakė vienas bulgarų kunigaikštis graikų imperatoriui, kuris geranoriškai norėjo dvižemiai išspręsti savo ginčą su juo: „Kalvis, turintis replęs, niekada savo rankomis netrauks iš žarijų įkaitintos geležies“.

teisės sąvokai (mažų mažiausiai žodžiais), vis dėlto įrodo, kad žmogui dar glūdi pakankamai stiprios, nors laikinai ir snaudžiančios, dorovės užomazgos, teikiančios žmogui vilties kada nors sutramdyti savo pikrąjį principą (kurio paneigti jis negali) ir tikėtis to paties iš kitų: juk priešingu atveju valstybės, norinčios užkariauti viena kitą, niekada nevertotų žodžio *teisë*, nebent tik tam, kad ją pasieptų, kaip kad padarė vienas galų¹² kunigaikštis, taip ją apibūdindamas: „Teisė yra pranašumas, kurį gamta suteikė stipriajam prieš silpnąjį, kad šis jam paklustų“.

Būdas, kuriuo valstybės kovoja dėl savo teisių, niekada nėra procesas, vedamas išorinių teismo instancijų, o tik karas, kuris pats bei jo laiminga baigtis - *pergalė* - neišsprendžia ginčo, kas teisis, ir nors *taikos sutartis* nutraukia šį karą, ji nepašalina karo būklės (kai visada galima rasti dingstį naujam karui; šios padėties negalima tiesiog pavadinti neteisėta, nes tokioje būkle kiekvienas yra teisėjas savo paties byloje). Be to, reikalavimas „privalai palikti šią būklę“ pagal tarptautinę teisę negalioja valstybėms taip, kaip jis galioja žmonėms pagal gamtinę teisę, kai jų būklė yra neteisėta (juk jos, kaip valstybės, jau turi vidinę teisinę santvarką ir nesileidžia, kad kiti pagal savo teises sąvokas prievarta pajungtų jas išplėstai teisei santvarkai). Bet protas nuo sosto, suteikiančio aukščiausią valdžią duoti dorovinius įstatymus, absoliučiai smerkia karą kaip teisinę procedūrą ir, priešingai, kaip tiesioginę pareigą nustato taikos būklę, tačiau ši negali būti nei įvesta, nei garantuota be tautų tarpusavio sutarties. Todėl turi egzistuoti

ypatingos rūšies sąjunga, kurią galima pavadinti *taikos sąjunga* (*foedus pacificum*) ir kuri nuo *taikos sutarties* (*pactum pacis*) skiriasi tuo, kad ši siekia pabaigti tik vieną karą, o ana - visus ir visiems laikams. Šios sąjungos tikslas nėra išgyti kokios nors valstybės valdžią, bet tik išsaugoti ir garantuoti *laisvę* sau pačiam ir kitoms sąjunginėms valstybėms, ir dėl to joms nebūtina paklusti viešiesiems įstatymams ir jų prievartai (kaip kad žmonėms gamtinėje būkleje). Galima parodyti, kad idėja *federacijos*, kuri laipsniškai apimtų visas valstybes ir taip atvestų prie amžinosios taikos, yra įgyvendinama (objektyviai reali). Jeigu likimas panorėtų, kad kokia galinga ir apsisvietusi tauta galėtų tapti respublika (kuri iš prigimties linksta siekti amžinosios taikos), tai ji pasidarytų federacinio vienijimosi centru kitoms valstybėms, kurios burtųsi aplink ją, garantuotų sau savo laisvę pagal tarptautinės teisės idėją ir tokiais gausiais prisijungimais vis labiau plėstų sąjungos ribas.

Jeigu tauta sako: „Tarp mūsų neturi būti karo, nes mes norime susivienyti į vieną valstybę, t.y. patys nusistatyti aukščiausią įstatymus leidžiančią, valdančią ir teisiančią valdžią, kuri taikiai spręstų mūsų ginčus“, - šitai galima suprasti. Tačiau jeigu šita valstybė pareiškia: „Tarp manęs ir kitų valstybių neturi būti karo, nors aš nepripažįstu jokios aukščiausios įstatymus leidžiančios valdžios, kuri man garantuotų mano teises, o aš jai - josios“, tai visiškai nesuprantama, kuo gi aš noriu pagrįsti pasitikėjimą savo teisėmis, jei ne pilietinės visuomeninės sąjungos pakaitalu, būtent laisva federacija, kurią protas būtinai turi susieti su

tarptautinės teisės sąvoka, jeigu ji apskritai ką nors reiškia.

Tarptautinės, kaip teisės *karui*, sąvoka iš tikrųjų yra visiškai begalima, nes tai būtų teisė nustatyti, kas yra teisė pagal visuotinai galiojančius išorinius įstatymus, apribojančius kiekvieno individo laisvę, bet pagal vienašališką maksimalų jėgą. Tai reikštų: teisinga, jeigu taip manantys žmonės išnaikina vieni kitus ir amžinąją taiką atranda didžiulėje duobėje, kuri paslepia visą prievartos siaubą kartu su jos kaltininkais. Yra tik vienas protu pagrįstas būdas valstybėms išsivaduoti iš neįstatyminės būklės - nuolatinio karo - jos, kaip atskiri žmonės, privalo atsisakyti savo laukinės neįstatyminės laisvės, prisitaikyti prie viešųjų prievartinių įstatymų ir taip sudaryti (be abejonės, nepaliaujamai augančią) *tautų valstybę (civitas gentium)*, kuri galų gale apimtų visas žemės tautas. Bet kadangi, savaip suprasdamos tarptautinės teisės idėja, jos šito visiškai nenori (vadinasi, kas yra teisinga *in thesi*, atmeta *in hipotesi*), tai vietoj pozityvios *pasaulinės respublikos* idėjos, idant ne viskas būtų prarasta, šį karingų ir įstatymų vengiančių polinkių srautą gali sulaikyti tik karą atmetančios, egzistuojančios ir laipsniškai besiplečiančios *sąjungos negatyvus* pakaitalas, tačiau šis niekada nepašalins jų prasiveržimo grėsmės. (*Furor impius intus - fremit horridus ore cruento*¹³. Vergilijus)*.

* Karui pasibaigus ir sudarant taiką, tautai derėtų po padėkos šventės paskirti ir atgailos dieną, kad valstybės vardu būtų kreipiamasi į dangų, meldžiant atleisti didelę nuodėmę, kuria žmonija vis dar nusideda, nenorėdama susisaistyti jokia įstatymine santarka su kitomis tautomis, o mieliau didžiudamasi savo nepriklausomybę,

Trečias galutinis straipsnis dėl amžinosios taikos

„*Pasaulinės pilietybės teisė turi būti apribota visuotinio svetingumo sąlygomis*“

Kaip ir jau išdėstyuose straipsniuose, čia kalbama ne apie filantropiją, bet apie teisę, ir *svetingumas* reiškia svetimšalio teisę nesulaukti priešišku veiksmų iš asmenų, į kurių teritoriją jis atvyko, pusės. Jie gali jį išvaryti, jeigu tai nebūtų jo žūties priežastis, tačiau, kol svetimšalis laikosi taikiai, jie neturi rodyti jam priešiškumo. Teisė, į kurią gali apeliuoti svetimšalis, nėra *svečio teisė*, (būtina ypatinga draugiška sutartis, kad tam tikrą laiką jis pasidarytų namiškiu), o *apsilankymo teisė*, kuri yra pagrįsta žemės paviršiaus bendros nuosavybės teise ir todėl priklauso visiems žmonėms, laikantiems save visuomenės nariais. Juk ant žemės rutulio paviršiaus jie negali skaidytis iki begalybės, bet turi pakęsti vienas kito kaimynystę. O iš pradžių nė vienas neturi daugiau už kitus teises būti tam tikroje žemės vietoje. Negyvenamos šio paviršiaus dalys - jūros ir dykumos -

naudoja barbarišką karą įrankį (nors juo nepasiekiamas tikslas - kiekvienos valstybės teisė). Padėkos šventės, vykstančios karo metu dėl iškovotos *pergalės*, giesmės, giedamos, panašiai kaip izraelitų, *karo Dievui*, ne mažiau prieštarauja žmonijos *Tėvo* dorovinei idėjai, nes jos išreiškia ne tik abejingumą tam, kaip tautos siekia savo teisių (o tas būdas yra gana liūdnas), bet dar ir džiaugsmą dėl to, kad sunaikinama daugybė žmonių arba jų laimė.

perskiria šią bendruomenę, bet laivas arba *kupranugaris* (dykumų *laivas*), įveikdami šias niekieno sritis, įgalina mus priartėti vienas prie kito ir panaudoti galimam bendravimui *paviršiaus teisę*, bendrai priklausantią visai žmonijai. Tad jūros pakrančių gyventojų (pavyzdžiui, barbarų) nesvetingumas, kai artimose jūrose plėšiami laivai ar laivo sudužimą patyrę jūrininkai paverčiami vergais, arba dykumų gyventojų (arabų beduinų), kai apiplėšti keliautojus, priartėjusius prie klajoklių genčių, laikoma teisėtu dalyku, prieštarauja prigimtinėi teisei. Tačiau svetingumo teisė, t.y. leidimas atvykti svetimšaliams, sureikia tikrai galimybę užmegzti santykius su vietiniais gyventojais. Tuo būdu tarp tolimų pasaulio dalių gali taikiai atsirasti santykiai, kurie pagaliau gali tapti viešaisiais įstatymais ir taip priartinti žmonių giminę prie pasaulinės pilietinės santvarkos.

Jeigu palygintume su tuo *nesvetingą* elgesį civilizuočių, ypač prekybinių, mūsų pasaulio dalies valstybių, tai neteisybė, kurią jos daro, lankydamos svetimus kraštus ir tautas (jos tai tapatina su *užkariavimu*), sukeltų siaubą. Arrandant Ameriką, negrų kraštus, prieskonių salas, Gerosios Vilties ragą ir t.t., manyta, kad šie kraštai nepriklauso niekam, nes jų gyventojai laikyti per nieką. Ostindijoje (Indijoje) europiečiai tikrai prekybinių centrų įrengimo pretekstu įvedė svetimas kariuomenes, o tada iš karto prasidėjo čia buvusių engimas, įvairių valstybių kurstymas plataus masto karams, badas, maistai, klaista ir t.t., ištusa visokių nelaimių, kankinančių žmonių giminę, litanija.

Tad Kinija* ir Japonija, susidūrusios su tokiais svečiais, išmintingai pasielgė, atidariusios joms tik uostus, bet į kraštą visų neišleidusios, o Japonija, be to, leido atvykti vienai Europos tautai, olandams, tačiau juos, kaip belaisvius, izoliavo nuo bendravimo su vietiniais. Blogiausia (arba, žiūrint

* Norėdama šią didžią valstybę pavadinti taip, kaip ji pati save vadina (būtent *China*, o ne *Sina* ar kokiu panašiu garsu) turime tik pažvelgti į Georgii¹⁴ Aplhab. Tibet. pag. 651-654, ypač į NB apačioje. Iš tiesų, pasak Peterburgo profesoriaus Fišerio¹⁵, nėra apibrėžto vardo, kuriuo ji vadintųsi. Labiausiai paplitęs pavadinimas yra Kin, t.y. auksas (kurį tibetiečiai taria *ser*), dėl to ir imperatorius vadinamas *aukso* (visame pasaulyje puikiausio krašto) karaliumi. Maryt, valstybėje šis žodis skamba Chin, tačiau italų misionieriai jį galėjo tarti Kin (dėl gerklinio garsu). Iš to paaiškėjo, kad kraštas, romėnų vadinamas *serų* kraštu, buvo Kinija, o šilkas į Europą buvo gabenamas per *Didįjį Tibetą* (tikriausiai per *Maząjį Tibetą*, Bucharą, Persiją ir toliau). Visa tai vėčia pasvarstyti apie šios stebėtinai valstybės senovę, palyginti su Hindustano praetimi, ir sieti su Tibetu, o per šį su Japonija, tuo tarpu vardas Sina arba Čina, kuriuo ši kraštą vadino kaimynai, mums nieko nesako. Galbūt senus, nors ne iki galo aiškius Europos ir Tibeto santykius gali nušviesti Eleuzino misterijų aukščiausiojo žynio šūkis Konx Ompax¹⁶, kurį mums išsaugojo Hēsichijus¹⁷ (žr. „Jaunojo Anacharisis kelionės“, 5 dalis, p. 447 ir toliau). Kadangi, pasak Georgii Aplhab. Tibet, žodis *Concioa*, reiškias Dievą, yra labai panašus į Konx, o Pah-cio (ten pat, p. 520), kurį graikai nesunkiai galėjo tarti kaip *pax*, reiškė *promulgator legis*, t.y. dievybę pripildančią visą gamtą (vadinamą taip pat Centesi, p. 177). Tačiau Om, kurį La Croze¹⁹ vėčia *benedictus, palaimintasis*, vartojamas prie žodžio „dievybė“, gali reikšti tik „paskelbtas palaimingų“, p. 507. O kadangi P. Francui Horacijui²⁰ Tibeto lamos, kuriuos jis dažnai klausdavo, ką jie supranta *Dievu* (*Concioa*), kaskart atsakydavo: „Tai - visų šventųjų susirinkimas“ (t.y. palaimingų sielų, sugrįžusių lamiško atgimimo būdu po

moralinio teisėjo akimis, geriausia) yra tai, kad prievarta civilizuotoms valstybėms neatnešė jokios naudos, kad visos prekybos draugijos atsidūrė ant pražūties ribos, kad cukraus salos, žiauriausios ir rafnuočiausios vergijos vieta, neduoda jokios tikros naudos, o tik netiesioginę ir, beje, nelabai pagirtinam tikslui, būtent teikia jūrininkus karo laivynams ir drauge taip pat tarnauja karams Europoje. Ir taip elgiasi valstybės, kurios taip aukština dievobaiminumą, ir darydamos tiek neteisybių, nori būti laikomos išrinktosiomis kaip didžiausios tikraticės.

Kadangi žemės tautų santykiai (daugiau ar mažiau glaudūs) taip išsiplėtė, kad teisės pažėidimas *vienoje* pasaulio dalyje yra jaučiamas *visose*, tai pasaulinės pilietinės teisės idėja nėra fantastinis ir perdėtas teisės įsivaizdavimas, bet būtinas nerašyto valstybinės ir tarptautinės teisės kodekso priedėlis prie viešosios žmonijos teisės apskritai ir dėl to prie amžinosios taikos. Tik tada galėsime tikėtis nepaliaujamai žengią prie jos.

daugybės kelionių po įvairiausių künus atgal pas Dievą ir pavirtusių *Burchanais*, t.y. būtybėmis, vertomis garbinimo. - P. 223), tai tas paslaptingas žodis *Konx Ompax* tikriausiai turėtų reikšti *šventą (Konx)*, *palaimingą (Om)* ir *išmintingą (Pax)* aukščiausiąją būtybę, pripildančią pasaulį (įsmeninimą gamtą), tuo tarpu graikų misterijose jis pažymi epinį *monoteizmą*, priešingą *liaudies politeizmui*, nors pats P. Horacijus išvelgė jame ateizmą. Anksčiau išdėstytu būdu galima paaiškinti, kaip tas paslaptingas žodis per Tibetą pateko pas graikus ir dėl to laikyti tikėtinais Europos ir Kinijos santykiais per Tibetą (galbūt netgi ankstesnius už Europos ir Indijos santykius).

PIRMAS PAPILDYMAS

Apie amžinosios taikos garantiją

Tokią garantiją teikia pati didžioji menininkė *gamta* (*natura daedala rerum*²¹), kurios mechaniniame procese visai nesunku išvelgti tikslingumą, siekimą suvienyti žmones per nesutarimus net prieš jų valią, ir todėl ji kaip prievartinė priežastis, kurios veikimo dėsniai mums nepažinūs, vadinama *likimu*, o kalbant apie pasaulio eigos tikslingumą, ją, kaip giliai paslėptą išmintį aukščiausios priežasties, nukreiptos į objektyvų galutinį žmonių giminės tikslą ir iš anksto nustatancios šią pasaulio eigą, dar vadiname apvaizda*.

* Gamtos mechanizme, kuriam priklauso ir žmogus (kaip juslinė būtybė), galima išvelgti formą, kuria pagristas gamtos egzistavimas ir kurią galime suvokti tikrai kaip išankstinį, ją lemiantį pasaulio Kūrėjo tikslą. Ši išankstinį nusistatymą mes vadiname (dieviškąja) *apvaizda* apskritai, o apvaizdą kaip *pirminę* pasaulio priežastį vadiname *girdžiamąja* (*providentia conditrix: semel iussit, semper parent*²², Augustinas). Kiek ji pagal bendrusius tikslingumo dėsnius palaiko gamtos *vytytymos* eigą, vadiname ją *tvarkomąja* (*providentia gubernatrix*); ypatingų tikslų, kurių žmogus negali numatyti, o tik spėti iš padarinių, atžvilgiu apvaizdą vadiname *nukreipiamąja* (*providentia directrix*), galiausiai atskirų įvykių kaip dieviškų tikslų atžvilgiu vadiname ją nebe apvaizda, bet *ypatinguoju patvarkymu* (*directio extraordinaria*), kuri pažinti kaip tokį (nes jis iš tiesų remiasi stebuklu, nors ir nesivadina) yra kvailas ir įžūlus žmogaus noras, nes iš atskiro įvykio spėti apie ypatingą veikiančios priežasties principą (kad šis įvykis yra tikslas, o ne vien kito, mums visai nežinomo tikslo gamtinis mechaninis šalutinis padarinys) yra ir neprotinga, ir arogantiška, kad ir kokia dievobaiminga ir nuolanki atrodytų kalba apie tai. Taip pat ir

Mes negalime jos *pažinti*, stebėdami meniškus gamtos kūrinus, ar bent iš jų *spręsti* apie jos egzistavimą (kaip kad esant santykiui tarp daikto formos ir tikslo apskritai), o galime ir privalome ją tikrai *pridėti mąstydami*, kad susidarytume apvaizdos galimybės sąvoką pagal analogiją su kūrybine žmonių veikla. Įsivaizduoti apvaizdos santykį bei jos sandermę su (moraliniu) tikslu, kurį mums tiesiogiai nurodo protas, tėra idėja, kuri *teoriniu* požiūriu, tiesa, peržengia ribas, bet praktiniu (pavyzdžiui, pareiginės sąvokos *dėl amžinosios taikos* atžvilgiu, kad tam būtų panaudotas gamtos mechanizmas) yra dogmatiška, ir jos realumas visiškai pagrįstas. Žodžio *gamta* vartojimas, jeigu, kaip dabar, kalba-

apvaizdos skirstymas pagal jos *santykį* su pasaulio objektais (*materialiter* požiūriu) į bendrąją ir dalinę yra klaidingas ir savaime prieštaringas (pavyzdžiui, kaip sakoma, kad apvaizda rūpinasi kūrinių rūšių išsaugojimu, o individus palieka atsitiktinumui); juk ji todėl ir vadinama bendrąja, kad joks daiktas nemąstomas atskirai nuo jos. Čia, matyt, turimas galvoje apvaizdos skirstymas pagal jos tikslų įgyvendinimo būdą (*formaliter* požiūriu): būtent į *paprastąją* (pavyzdžiui, kasmetinis gamtos mirimas ir atgimimas keičiantis metų laikams) ir *ypatingąją* (pavyzdžiui, kai jūros srovės atplukdo medieną prie Arkties vandenyno pakraščiu, kur ji neauga, gyventojams, negalintiems be jos išgyventi), kai, galėdami puikiai paaiškinti fizinę-mechaninę šių reiškinų priežastį (pavyzdžiui, kad į nuosaikaus klimato zonos upes, kurių krantai miškingi, krinta medžiai, Golfo srovės nunešami toliau), mes neturime išleisti iš akių ir teologines, atkreipiančios dėmesį į gamtą, valdančios išminties rūpestingumo. O dėl mokyklose vartojamos dieviškojo *įsikūpimo* arba dieviškojo dalyvavimo (*concurus*) juliname pasaulyje sąvokos, tai ją reikia atmesti. Nes, *pirma*, mėginti sujungti tai, kas nėra vienos rūšies (*gryphes iungere equis*²³, ir versti tą,

ma tik apie teoriją (o ne apie religiją), labiau atitinka žmogiškojo proto ribas (šis padarinio ir jo priežasties santykį privalo taikyti tik galimam patyrimui), ir taip ši žodį vartoti yra *kukliau*, negu teigti, kad *apvaizda* yra pažini, nes tada išūliai užsidedame Ikaro sparnus, kad priartėtume prie nesuvokiamo apvaizdos tikslo paslapties.

Prieš tiksliau nusakydami šią garantiją, pirmiau privalome iširti būklę, kurią nustatė gamta asmenims, veikiantiems didžiojoje jos arenoje, ir kuri galų gale verčia garantuoti taiką; tik po to atskleisime šio garantavimo būdą.

Gamtos parengiamasis darbas yra toks: 1) ji pasirūpina, kad žmonės galėtų gyventi visose žemės dalyse; 2) *kuru*

kuris pats yra tobula pasaulio kitimų priežastis, tiesioginiu įsikišimu į pasaulio reiškinų procesą papildyti savo paties išankstinių nustatymą (kuris tada būtų nepakankamas) (pavyzdžiui, teigti, kad ligonių *drauge* su Dievu pagydė gydytojas, kuris, vadinas, buvo pagalbininkas) yra savaime prieštaringa. Juk *causa solitaria non iuvat*²⁴. Dievas yra gydytojo ir visų jo gydymo priemonių kūrėjas, ir todėl visą veiksmą reikia priskirti *tik* jam, jeigu norime pasiekti aukščiausią, mums teoriškai nesuprantamą pradinį pagrindą. Arba ši veikimą galima priskirti *tik* gydytojui, jeigu ši įvykį atsekame pasaulio priežasčių grandinėje kaip paaiškinamą gamtos tvarka. *Antra*, toks mąstymo būdas griaua visus apibrėžtus sprendimo apie poveikį principus. Bet *moraliniu-praktiniu* požiūriu (nukreiptu į anjushinį pasaulį), pavyzdžiui, tikint, kad Dievas papildys mūsų teismo stoką mums nesuvokiamomis priemonėmis, jeigu tik mūsų nuostata bus nuoširdi (tad privalome visomis įgomis siekti genio), dieviškojo *concurus* sąvoka yra visiškai tinkama ir net būtina; kartu savaime suprantama, kad niekas, tuo remdamasis, neturi mėginti *aiškinti* gero poelgio (kaip įvykio pasaulyje); tai būtų tariamas to, kas antjushiška, teorinis pažinimas, t.y. nesąmonė.

išskleidė žmones po visą pasaulį ir nuvarė juos net į nederlingiausias sritis, kad jas apgyvendintų; 3) karu privertė juos sudaryti daugiau ar mažiau įstatyminius santykius. Stebėtina jau tai, kad šaltose dykumose prie Arkties vandenyno vis dėlto auga samanės, kurias iš po sniego iškapsto *šiaurinis elnias*, kad pats galėtų būti maistu arba kinkomu gyvuliui ostjakams ir samojedams; arba tai, kad druskingose smėlio dykumose *kuprangaris*, kuris, atrodo, tiesiog sukurtas kelionėms per jas, randa pašaro, kad ir jos neliktų nepanaudotos. Gamtos tikslas dar labiau krinta į akis, kai sužinome, kad Arkties vandenyno pakrantėse, be kailinių gyvūnų, dar veisiasi ruoniniai, jūros vėpliai ir banginiai, kurių mėšą vietiniai gyventojai naudoja maistui, o taukus - kurui. Bet didžiausią nuostabą sukelia toks gamtos rūpestingumas, kai ji prie šių plikų krantų atplukdo (nežinia iš kur) medieną, be kurios vietiniai gyventojai negalėtų pasigaminti nei transporto priemonių, nei ginklų, nei būstų. Tose srityse žmonės taip užimti karu su žvėrimis, kad negali negyventi taikingai. Bet juos *čia atbloškė*, matyt, ne kas kita kaip karas. Iš visų gyvulių, kuriuos žmogus išmoko prisijaukinti apgyvendindamas žemę, arklys yra pirmasis *karo įrankis* (nes dramblio prijaukinimą reikia nukelti į vėlesnius laikus, būtent į jau sukurtų valstybių klestėjimo laikotarpį). Lygiai taip pat menas auginti tam tikras žolių rūšis, vadinamas *jauais*, kurių pirminių savybių mes dabar nebežinome, išvesti ir išstobulinti vaisių rūšis persodinant ir skiepijant (Europoje galbūt tik dvi rūšis - laukinius obuolius ir laukines kriaušes) galėjo irgi atsirasti tik jau

susikūrus valstybėms, kada buvo garantuota žemės nuosavybė. Žmonėms, gyvenusiems neįstatyminės laisvės sąlygomis, perėjus nuo medžioklės*, žuvininkystės ir gyvulių ganymo prie *žemdirbystės*, buvo atrastos *druska* ir *geležis*, ir jos galbūt tapo pirmosiomis prekėmis, visur turėjusiomis didelę paklausą prekyboje tarp įvairių tautų. Dėl to tarp jų pirma atsirado *taikūs santykiai*, o vėliau ryšiai, sutarimas ir taika net tarp labiau nutolusių viena nuo kitos tautų.

Gamta, pasirūpinusi, kad žmonės *galėtų* gyventi visoje žemėje, kartu despotiškai panoro, kad jie *privaletyvisur* gyventi, nors ir prieš jų polinkius, kur ši prievolė nereikalinga, kaip prielaidos, pareigos sąvokos, kuri įpareigotų juos tai vykdyti moraliniu įstaimu. Kad įgyvendintų šį savo tikslą, ji pasirinko karą. Mes randame tautų, kurių kalbos bendrumas įrodo jų bendrą kilmę, kaip kad *samoje-dus*, gyvenančius prie Arkties vandenyno, ir 200 mylių nuo jų nutolusią kitą tautą, panašiai kalbančią ir gyvenančią Altajaus kalnuose. Jas perskyrė ir tarp jų įsiveržė kita, mongolų, raita ir dėl to karinga tauta, nustumdama vieną jų genties dalį į atšiauriausius šiaurės kraštus, kur ji tikrai

* *Medžiokių* gyvenimo būdas labiausiai iš visų prieštarauja civilizuoti santvarkai; kadangi šeimos, turinčios tada gyventi atskirai, greitai tampa svetimos, o vėliau išisklaidžiusios po plačius miškus, ir priešiškos, nes, kad apsirūpintų maistu ir drabužiais, kiekvienai reikia daug erdvės. Nojaus *kraujo draudimas Pp* 9, 4-6 (kurį dažnai kartotą, iš judėjų kilę krikščionys vėliau padarė pagonių krikšto sąlyga, tiesa, kitu tikslu: *Apd* 15, 20; 21, 25) iš pradžių, matyt, buvo ne kas kita kaip *medžiokių gyvenimo būdo* draudimas, nes, taip gyvenant, dažnai tenka valgyti žalią mėšą, o jo draudimas drauge yra kraujo draudimas.

nebūtų nuklydusi savo noru*. Lygiai taip pat *suomių* šiauriausioje Europos dalyje (vadinami *lapiais*) buvo isiveržusių gotų ir sarmatų genčių atskirti nuo dabar tolimų, bet kalba jiems giminiškų *vengrų*. O kas galėjo nuvartyti eskimus (galbūt seną Europos klajoklių gentį, visiškai skirtiną nuo amerikiečių) į šiaurę, o *pešerėšus* į Amerikos pietus iki Ugnies Žemės, jeigu ne karas, kuriuo kaip priemonę naudojasi gamta, kad apgyvendintų visą žemę? Karui kaip tik nebūtinai ypatingos paskatos, atrodo, kad jis yra iškviestas žmogaus prigimčiai ir net laikomas taurių dalyku, ko siekti žmogų skatina garbės, o ne naudos troškimas. Dėl to *karingumas* savaime laikomas didele vertybe (Amerikos, o riterių laikais ir Europos laukinių) ne tik *tada*, kai vyksta karas (kas yra teisinga), bet ir *tam*, kad būtų karas, ir dažnai jis pradamas vien tik parodyti karingumui. Tad karui, kaip tokiam, teikiama tokia vidinė *verė*, kad net filosofai šlovina jį kaip žmonijos taurintoją, užmiršę vieno graiko posakį: „Karas blogas tuo, kad daugiau pagimdo pikty žmonių, negu sunaikina“. Tiek apie gamtos veiklą

* Galima būtų paklausti: jeigu gamta panorė, kad šios Arkties vandenyno pakrantės neliktų negyvenamos, tai kas atsitiktų jų gyventojams, jeigu ji daugiau nebeatplukdytų jiems (kaip kad reikia tikėtis) medienos? Juk labai tikėtina, kad plėtojantis kultūrai, nuosaikaus klimato gyventojai geriau panaudos miškus, augančius upių pakrantėse, ir nebeleis medžiams kristi į vandenį ir tuo būdu pasiekti jūrą. Atsakiau: *Obės*, Jenisėjaus, Lenos ir kitų pakrančių gyventojai tieks jiems medieną mainais už gyvūnijos pasaulio produktus, kurių taip gausu jūroje prie šiaurinių pakrančių, jeigu tik ji (gamta) privers juos pirmiausia taikingai gyventi.

savajam tikslui žmonijos, kaip gyvūnų klasės, atžvilgiu įgyvendinti.

O dabar - klausimas dėl amžinosios taikos kaip tikslo esmės: „Ką daro gamta, kad įgyvendintų tikslą, kurio siekti žmogų įpareigoja jo paties protas, t.y. kad paremtų jo *moralinį tikslą*, ir kaip ji laidojoja, kad gamtos prievartą, bet nepažeidžiant jo laisvės, bus įvykdyta tai, ką žmogus *privalo* padaryti pagal laisvės įstatymus, bet nedaro, ir būtent visų trijų viešosios teisės dalių - *valstybinės, tarptautinės* ir *pasaulinės pilietybės teisės* - požiūriu“. Jeigu aš sakau: gamta nori, kad įvyktų viena ar kita, tai dar nereiškia, kad ji mums uždeda *pareigą* tai daryti (nes tai gali padaryti tik prievartos neslegiamas praktinis protas), bet tik, kad ji tai *daro* pati, ar mes to norime, ar ne (*fata volentem ductant, nolentem trahunt*)²⁵.

1. Jeigu vidiniai nesutarimai ir neprivertstų tautos paklusti viešųjų įstatymų prievartai, tai tą padarytų karas iš išorės, nes, pagal anksčiau minėtą gamtos patvarkymą, kiekvienos tautos kaimynas yra kita, ją spaudžianti tauta, todėl pirmoji turi susivienyti į *valstybę*, kad kaip *pajėgia* sugebėtų jai atsispirti. O *respublikinė* santvarka yra vienintelė, visiškai atitinkanti žmonijos teisę, tačiau ją taip sunku įkurti, o dar sunkiau išlaikyti, kad daugelis teigia, jog tai būtų *angelių valstybė*, nes žmonės dėl savo savanaudiškų polinkių nesugebesių sukurti tokios iškilios formos santvarkos. Bet čia bendrajai valiai, kuri yra gerbiama, protu pagrįsta, tačiau praktikoje bejėgė, į pagalbą ateina gamta, remdamasi kaip tik tais pačiais savanaudiškais polinkiais,

ir tada reikia tik geros valstybinės organizacijos (o tokią sukurti žmogus, šiaip ar taip, gali), kuri tu polinkių jėgas nukreiptų vieną prieš kitą, kad jos, sulaikydamos viena kitą, sumažintų savo pražūtingą poveikį arba jį visai pašalintų, ir proto požiūriu rezultatas būtų toks, tarsi jos abi neegzistuoti, ir žmogus priverčiamas tapti jeigu ne moraliai geru asmeniu, tai bent geru piliečiu. Sukurti valstybę, kad ir kaip keistai tai skamba, galėtų ir vėlinių (jeigu tik jie turi proto) tauta. Pati problema yra tokia: „Minia protinių būtybių, kurios, būdamos kartu ir norėdamos išlikti, yra reikalingos bendrų įstatymų, nors kiekviena jų slapta linkusi laikyti save išimtimi iš jų, surikiuoti taip, ir įrengti tokią jų santvarką, kad, nors jų asmeniniai ketinimai prieštarautų vieni kitiems, jie paraližuotų vienas kitą ir viešas žmonių elgesio rezultatas būtų toks, tarsi jie neturtėtų pikto ketinimų“. Ši problema turi būti *išprendžiama*. Juk čia kalbama ne apie moralinį žmonių tobulėjimą, bet tik apie gamtos mechanizmą, kurį išmanyti reikia tik tiek, kad žinotume, kaip jį pritaikyti žmonių reikalams, kad taip nukreiptume priešškų ketinimų susidūrimą tautoje, kad jos nariai savanoriškai priverstų vienas kitą paklusti prievartiniam įstatymams ir tuo būdu sukurtų taikos būklę, kurios sąlygomis įstatymai turi galią. Pasižiūrėję į realiai egzistuojančias, bet dar labai netobulai organizuotas valstybes, galima pamanyti, kad jos savo išoriniais santykiais jau visai netoli to, ką liepia teisės idėja, nors to priežastis tikrai nėra vidinis moralumas (kaip ir nereikia iš moralumo tikėtis geros valstybinės santvarkos, o greičiau, atvirkščiai,

iš pastarosios gero moralinio liaudies auklėjimo). Tad, remdamasis savanaudiškais polinkiais, kurie natūraliai, taip pat ir išoriškai, veikia vienas prieš kitą, protas gali pasinaudoti gamtos mechanizmu kaip priemone, kad įgyvendintų savo tikslą, teisės paliepiamą, ir drauge, kiek tai priklausomuo valstybės, paspartintų bei garantuotų vidinę ir išorinę taiką. Vadinas, galima teigti: gamta nenumaldomai *nori*, kad teisė galų gale įgautų aukščiausią valdžią. Kas šiuo atveju nepadaro, galiausiai įvyksta savaime nors ir su dideliais vargais. „Lazda, per stipriai lenkiama, lūžta, o kas nori per daug, nieko nenori.“⁴²⁶

2. Tarptautinės teisės idėja suponuoja daugelio nepriklausomų kaimyninių valstybių *atskirumą*, ir nors pati tokia būklė jau yra karo būklė (jeigu tik federacinis susivienijimas neužkerta kelio karo veiksnių prasiveržimui), vis dėlto, pagal proto idėją, ji yra geresnis dalykas negu valstybių susiliejimas į vieną galingą valstybę, pranakstančią visas kitas valstybes ir peraugančią į visuotinę monarchiją; nes didėjant valdymo apimčiai, įstatymai vis labiau netenka galios, ir bedvasis despotizmas, išnaikinęs gėrio daigus, galų gale virsta anarchija. O tuo tarpu kiekviena valstybė (arba jos valdovas) trokšta garantuoti sau taiką, užvaldydama pagal galimybes visą pasaulį. Bet *gamtos noras* kitoks. Kad *apsaugotų* tautas nuo susimaišymo ir jas atskirtų, ji naudoja dvi priemones - *kalbų* ir *religijų** skirtingumą, kuris

* *Skirtingos religijos* - koks keistas posakis! Tarsi kalbėtume apie skirtingas morales. Žinoma, gali istoriškai egzistuoti įvairios *tikėjimo rūšys*, naudojusios religijai platinti įvairias priemones, bet tos prie-

nors ir sukelia polinkį į tarpusavio neapykantą ir dėl to yra karo pretekstas, bet drauge, augant kultūrai ir vis labiau suartėjant žmonių principams, jos skatina taikų sugyvenimą, kuris sukuriamas ir garantuojamas ne visų jėgų išsekimu, kaip despotizmo sąlygomis (laisvės kapinyne), tačiau jų pusiausvyra ir gyviausiu lenktyviavimu.

3. Kaip gamta išmintingai atskiria tautas, kurias kiekvienos valstybės valia, net pačios tarptautinės teisės pagrindu, mėsai pajungtų sau klasta ar prievarta, taip, antra vertus, ji, remdamasi abipusiu savanaudiškumu, vienija tautas, kurių neapsaugotų nuo smurto ir karo pasaulinės pilietybės teisės sąvoka.

Prekybos dvasia, kuri anksčiau ar vėliau užvaldo tautą, nesuderinama su karu. Kadangi iš trijų galių, pajungtų valstybinei valdžiai, *pinigų galia* yra, matyt, patikimiausia, tai valstybės priverstos (žinoma, ne dėl moralinių motyvų) remti taurią taiką ir bent, kur gresia karas, šalinti jo gresmę tarpininkaudamos, tarsi tuo tikslu jos sudarytų pastovią sąjungą; juk didelės karinės sąjungos pagal savo prigimtį gali sudaryti tik ypač retai ir dar rečiau būti sėkmingos. Tuo būdu gamta garantuoja amžinąją taiką pačiu žmogaus polinkiu mechanizmu; žinoma, šios garantijos tikslumo nepakanka jos atėjimui *numatyti* (teoriškai), bet pakanka praktiškai, ir ji įpareigoja siekti šio (ne vien chimeriško) tikslo.

monės yra ne religijos, o istorijos ir mokymo objektas. Taip pat gali egzistuoti įvairios *religinės knygos* (Zendavesta, Vedos, Koranas ir t.t.). Bet *religija* tegali būti viena, galiojanti visais laikais ir visiems žmonėms. Įvairūs tikėjimai yra tik religijos priemonės, t.y. tai, kas atsitiktina, ir gali skirtis priklausomai nuo laiko bei vietos.

ANTRAS PAPILDYMAS

Slaptas straipsnis dėl amžinosios taikos

Slaptas straipsnis viešosios teisės susitarimuose objektai, t.y. savo turiniu, yra prieštaringas; bet subjektyviai, atsižvelgiant į jį skelbiančio asmens būdo bruožus, paslaptis gali būti ta, kad tas asmuo laiko abejotina garbe viešai pasiskelbti šio straipsnio autoriumi.

Vieninteliis tokio pobūdžio straipsnis išreiškiamas teiginiu: *valstybės, pasirengusios karui, privalo atsižvelgti į filosofų maksimas apie viešosios taikos galimybės sąlygas*.

Bet įstatymus leidžiantis autoritetas, kuriam natūralu priskirti aukščiausią išmintį, laiko žeminančiu dalyku ieškoti patarimo tarp *pavaldinių* (filosofų) dėl savo elgesio su kitomis valstybėmis principų. O vis dėlto labai patartina taip daryti. Taigi valstybė *tylomis* (slėpdama tai) *kreipiasi* į juos patarimo; tai reiškia, kad valstybė leis filosofams laisvai ir viešai *skelbti* bendras kariavimo ir taikos sudarymo maksimas (filosofai patys tai darys, jei tik jiems nebus draudžiama); o valstybių tarpusavio sutarimui šiuo klausimu nereikia jokios ypatingos sutarties, mat tokį sutarimą laidoja bendras žmogiškas (moralinius įstatymus duodantis) protas. Tai nereikia, kad valstybė turėtų teikti pirmenybę filosofų principams prieš juristų (valstybinės valdžios atstovų) sprendimus, bet tik, kad juos teikia *išklausyti*. Juristas, pasirinkęs teisės simboliu *svarstyklės*, o teisingumo - *kalaviją*, paprastai naudoja pastarąjį ne tik tam, kad apsaugotų svarstyklės nuo svetimų įtakų, bet ir tam, kad

padėtų jį ant lėkštės, jeigu ji nenori nusvirti (*vae victis*)²⁷. Juristas, kuris nėra kartu ir filosofas (net moralės atžvilgiu), visada tam jaučia didelę pagundą, nes jo pareiga taikyti esamus įstatymus, netyrinėjant, ar juos reikia gerinti, ar ne. O kadangi jam duota valdžia, tai jis savo fakulteto padėti, kuri iš tikrųjų yra žemiausia, laiko aukščiausia (kaip ir kiti du fakultetai). Filosofijos fakultetas, palyginti su šia susivienijusia galia, užima labai žemą pakopą. Pavyzdžiui, sakoma, kad filosofija esanti teologijos *tarnaitė* (taip pat kalbama ir apie kitus du fakultetus). Tik nėra visiškai aišku, „ar ji fakelu apšviečia maloningajai poniai kelią, ar neša jos valktį“.

Nėra ko tikėtis, kad karaliai filosofuotų arba filosofai taptų karaliais. Bet to nereikia nė norėti, nes valdžios turėjimas neišvengiamai iškreipia laisvą proto sprendimą. Tačiau kad karaliai arba viešpataujančios (valdančios save pagal lygybės įstatymus) tautos neturi leisti išnykti arba nutilti filosofų klasei, bet privalo duoti jiems teisę viešai kalbėti; ir vieniems, ir kitiems tai yra būtinas dalykas tam, kad jų veikla būtų vieša, o kadangi ši klasė dėl savo prigimties nesugeba burtis į sąjungas ir klubus, nėra pagrindo įtarinėti ją skleidžiant *propaganda*.

PRIEDAS

1. Apie moralės ir politikos nesutarimą amžinosios taikos klausimu

Moralė jau pati savaime objektyviai yra praktika kaip visuma besąlygiškai liepiančių įstatymų, pagal kuriuos mes *privolome* elgtis; tad, pripažįstant pareigos sąvokos autoritetą, yra aiškiai prieštaringa teigti, jog taip elgtis *neįmanoma*. Nes tada ši sąvoka savaime išnyktų iš moralės (*ultra posse nemo obligatur*)²⁸, todėl negali būti jokio ginčo tarp politikos, kaip praktinio teisės mokslo, ir moralės, kaip teorinio (vadinasi, ir jokio nesutarimo tarp praktikos ir teorijos). Priešingu atveju, moralę turėsime vadinti bendru *apdairumo mokslu*, t.y. maksimų teorija, kaip pasirinkti tinkamiausias priemones asmeniškai naudingiems tikslams pasiekti, t.y. neigti moralę apskritai.

Politika sako: „*Būkite gudrūs kaip žalčiai*“; moralė priduria (kaip apribojančią sąlygą): „*ir neklatingi kaip bandžiai*“²⁹. Jeigu abu teiginiai negali būti sujungti į vieną priesaką, tai tada tikrai tarp moralės ir politikos yra nesutarimas; bet jeigu abu būtinai turi būti sujungti, tai tada jų priešpriešos sąvoka yra absurdiška, o į klausimą, kaip išspręsti šį ginčą, nesunku atsakyti. Nors teiginyje *sąžinīgumas yra geriausia politika* slypi teorija, kuriai, deja, labai dažnai prieštarauja praktika, tačiau teiginys (tiek pat teorinis) *sąžinīgumas yra geriau už bet kokią politiką* pakyla neišmatuojamai aukščiau už visokias prieštaraujancias

pastabas ir net yra būtina politikos sąlyga. Moralės dievas sergėtojas nenusileidžia Jupiteriui (jėgos dievui sergėtoju), nes pastarasis dar yra pavaldus likimui, t.y. protas nėra pakankamai šviesus, kad aprėptų visą išankstinių lemiamų priežasčių gausybę ir pagal gamtos mechanizmą patikimai numatytų sėkmingą ar nesėkmingą žmonių veiklos rezultatą (nors ir teikia vilčių, kad padarinys atitiks norą). Bet protas mums pakankamai aiškiai parodo, ką reikia daryti, kad neiškryptum iš pareigos kelio (išminties taisyklės), o kartu ir būdą galutiniam tikslui pasiekti.

Tačiau praktikas (laikantis moralę tik teorija) savo niūnių mūsų nuosirdžios vilties neigimą (net ir pripažindamas *privalejimą* ir *galėjimą*) grindžia štai kuo: remdamasis žmogaus prigimtimi, jis esą numatęs, jog žmogus niekada *nenorės* daryti to, kas būtina įgyvendinti tikslui, vedančiam į amžinąją taiką. Žinoma, šiam tikslui pasiekti nepakanka *visų atskirų* žmonių noro gyventi pagal laisvės principus ištatyminės santvarkos sąlygomis (visų valios *distributyvinė* vienybė), reikia, kad *visi kartu* panorėtų tokios būklės (suvienytos valios *kolektyvinė* vienybė). Taip spręsti šią sunkią užduotį reikia ir tam, kad atsirastų pilietinė visuomenė kaip visuma. Kadangi be kiekvieno žmogaus skirtingo norėjimo dar būtina ir juos vienijanti priežastis (tai negali būti nė vienas iš asmeninių tikslų), kad pasirodytų bendra valia, tai, norint *įgyvendinti* šią idėją (praktiškai), negalima tikėtis, kad teisinė būklė bus pradėta kurti kitaip negu *prieivarta*, kuria vėliau bus pagrįsta viešoji teisė. Žinoma, tuo iš anksto numatomi dideli nukrypimai nuo anos idėjos

(teorinės) realiam patyrimo (nes negalima itin pasiskliauti moraline įstatymų leidėjo nuostata, t.y. tuo, kad jis laukinėi miniai, susivienijusiai į taurą, suteiks galimybę sukurti teisinę santvarką savo bendros valios dėka).

Visa tai reiškia: kas turi valdžią, neleis, kad tauta jam nustatintų įstatymus. Valstybė, turinti galios nepaklusti jokiams išoriniams įstatymams, nedarys priklausomo nuo kitų valstybių teismo sprendimų to būdo, kurio ji privalo siekti savo teisių kitų valstybių atžvilgiu; net viena pasaulio dalis, jeigu jausis esanti pranašesnė už kitą, nors niekuo jai netrukdančią, nedelsdama plėš ar net pavergs silpnesniają, kad sustiprintų savo galybę; tad visi teoriniai valstybinės, tarptautinės ir pasaulinės pilietybės teisių planai pavirsta tuščiais neįgyvendinamais idealais, o praktika, pagrįsta žmogiškosios prigimties empiriniais principais ir nelaikanti žeminančiu dalyku paremti savo maksimas tuo, kas vyksta pasaulyje, gali tikėtis tik čia rasti patikimą pagrindą savajam valstybinio protingumo pastatui.

Be abejonės, jeigu nėra laisvės ir ja pagrįsto moralės įstatymo, ir viskas, kas vyksta arba gali vykti, tėra gamtos mechanizmas, tai politika (kaip menas taikyti šį mechanizmą žmonėms valdyti) yra visa praktinė išmintis, o teisės sąvoka – tuščia mintis. Bet pripažįstant, kad teisės sąvoka būtina turi būti sujungta su politikos sąvoka, net tapti ją apribojančia sąvoka, tai reikia pripažinti jų suderinamumą. Galiau įsivaizduoti *moralinį politiką*, t.y. tokį, kuris valstybinio protingumo principus derina su morale, bet ne *politinį moralistą*, kuris pajungia moralę valstybės vyro interesams.

Moralinis politikas remsis tokiu principu: jeigu bus atrasti tokie valstybės santvarkos arba valstybių trūkumai, kurių negalima buvo išvengti, tai pareiškia reikalauti, ypač iš valstybės valdovų, pasirūpinti kuo greičiau juos pašalinti ir valstybės santvarką ar valstybių santykius suderinti su prigimtaine teise, kurią mums teikia kaip pavyzdį proto idėja, nors ir reiktų aukoti egoizmą. Kadangi, kol nėra geresnės santvarkos senajai pakeisti, valstybinio ar pasaulinio pilietinio susivienijimo ardynas prieštarauja valstybiniam protingumui, šiuo atveju sutariančiam su morale, būtų kvaila reikalauti tuojau pat ir ryžtingai pašalinti šiuos trūkumus. Tačiau galima pareikalauti, kad valdovai bent gerai išsąmonintų tokio pakeitimo būtinybę ir nuolat siektų artėti prie tikslo (geriausių teisiųjų įstatymų santvarkos). Valstybė gali būti *valdoma* respublikoniškai, net jei ji, pagal esamą santvarką, dar turėtų despotinę *aukščiausiąją valdžią* tol, kol tauta laipsniškai išsiugdys sugebėjimą suvokti grynąją įstatymo autoriteto idėją (tarsi įstatymas būtų fizinė jėga) ir pasirodys tinkama suformuluoti savąją įstatymų leidybą (nuo pat pradžių pagrįstą teise). Net jei *revoliucijos* audra, sukelta blogos santvarkos, neteisėtai sukurtų teisingesnę santvarką, tai ir tada neturi būti leistina gražinti tautą prie ankstesnės santvarkos, nors jos sąlygomis kiekvienas, naudojęs prievartą arba klastą, teisėtai galėtų būti nuteisintas kaip maistininikas. O dėl valstybių išorinių santykių, tai negalima reikalauti iš valstybės atsisakyti savo nors ir despotinės santvarkos (ši juk yra stipresnė išorinių priešų atžvilgiu), kol jai gresia pavojus būti tuoj pat prarytai kitų

valstybių. Tad, to reikalaujant, reikia leisti atidėti šio keitinimo įgyvendinimą iki tinkamesnio laiko*.

Labai gali būti, kad į despotizmą linkę moralistai (klystantys praktikoje) įvairiai nusižengia valstybiniam protingumui (skubotai pasirinkdami ar pasiūlydami), tačiau patyrimas, nepaisant šio nusižengimo gamtai, turi laipsniškai nurodyti jiems geresnį kelią; tuo tarpu moralizuojantys politikai, dailindami neteisėtus valstybinius principus nuorodomis į tai, kad žmogaus prigimtis nepajėgianti atitikti proto teikiamos gėrio idėjos, visomis savo išgalėmis *daro klūtis* pažangai, tuo įamžindami teisės pažeidimus.

Vietoje praktikos (*Praxis*), kuria šie valstybės išminčiai giriasi, jie naudojami *gudrybėmis (Praktiken)* ir susirūpinę tik tuo, kaip, sakant tai, ką nori išgirsti dabar viešpataujanti valdžia (kad nepažiopsotų asmeninės naudos), išduoti tautą, o jeigu įmanoma, ir visą pasaulį; taigi elgiasi kaip tikri juristai (amatūninkai, o ne *įstatymų leidėjai*), jeigu

* Leisti egzistuoti neteisingumu sureptos viešosios teisės būsenai tol, kol visas savaime pribręs visiškam perversmui arba bus subrandinta taikiomis priemonėmis, - proto leidžiamųjų įstatymų dalykas, nes bet kokia *teisingė*, nors ir labai menkai teiseta santvarka yra geriau negu jokios santvarkos, o kaip tik tokia padėtis (anarchija) susidarytų dėl *skubotos reformos*. Tad dabartinės būklės sąlygomis valstybinė išmintis įsipareigoja daryti reformas, atitinkančias viešosios teisės idealą, o revoliucijomis, kai jas sukelia pati gamta, naudosis ne tam, kad pateisintų dar didesnę priepaūdą, bet naudosis laikydamas jas gamtos raginimu nuodugnia reforma sukurti vienintelę patvarią teisnę santvarką, pagrįstą laisvės principais.

jiems pavyksta prasimušti į politikos sritį. Kadangi jų amatas nėra gudragalvianti patiemis apie įstatymų leidybą, bet įgyvendinti esamus krašto teisės įsakymus, tai kiekviena dabar egzistuojanti teisinė santvarka jiems turi būti geriausia, o jeigu ji bus pakeista iš viršaus, tai geriausia bus naujoji, kur vėl viskas bus tinkamai mechanškai survarkyta. Bet jeigu šis sugebėjimas prisitaikyti prie bet kokių aplinkybių jiems sukelia iliuziją, esą jie gali spręsti apie valstybės santvarkos principus apskritai pagal teisės sąvokas (vadinasi, *a priori*, o ne empiriškai), jeigu jie tariasi pažįstant žmones (šito, žinoma, reikėtų tikėtis, nes jie susiduria su daugeliu), tačiau nepažįsta žmogaus ir nežino, ką iš jo galima padaryti (tam būtina stebėti aukštesniu antropologiniu požiūriu), ir, apsiginklavę šiomis sąvokomis, imasi valstybinės bei tarptautinės teisės taip, kaip liepia protas, tai tada perėjimą į naująją santvarką jie gali vykdyti tik gudravimų dvasia, naudodami savo įprastus veikimo būdus (mechanizmo pagal despotiškai duotus įstatymus) net ten, kur proto sąvokos reikalauja pagrįsti įstatyminę prievartą tikrai laisvės principais, nes tik pastarieji gali garantuoti teisės atžvilgiu patvarią valstybės santvarką. Šis tariamasis praktikas tikisi išspręsti savo užduotį be anos proto idėjos, o empiriškai, remdamasis geriausiai išsilaikiusių, bet dažniausiai prieštaraujančių teisei valstybinių santvarkų patyrimu. Maksimalios, kuriomis jis tuo tikslu naudojasi (nors neskelbia jų garsiai), yra maždaug tokie sofistiniai teiginiai:

1. *Fac et excusa*³⁰. Nepraleisk palankios progos savivališkai užgrobti valstybės teisės savajai ar kitai, kaimyninei

tautai valdyti; *po veiksmo* bus daug lengviau, ir sėkmingiau pavyks pateisinti ir užmaskuoti prievartą (ypač pirmuoju atveju, kai aukščiausia valdžia valstybės viduje kartu yra aukščiausia įstatymų leidybos instancija, kuriai būtina paklusti neišsisukinėjant) negu tada, kai iš anksto būtų išskota įtikinamų argumentų ir paskui dar laukta kontrargumentų. Pats toks išūlumas sukelia tam tikrą vidinio įsitikinimo poelgio teisėtumu regimybę, o sėkmės (*bonus eventus*) dievas vėliau būna geriausias teisės atstovas.

2. *Si fecisti, nega*³¹. Padaręs nusikaltimą, neik savo kaltę, pavyzdžiui, įstūmęs savo tautą į nevilgtį ir privertęs ją sukilti, kaltink pavaldinius nepaklusnumu, arba, paveręs kaimyninę šalį, visą kaltę versk žmogaus prigimčiai, tvirtindamas, kad jeigu neužbėgsi už akių kitam, gali būti tikras, kad anas pirmas pavartos jėgą ir pavergs tave.

3. *Divide et impera*³². Tai reiškia: jeigu tavo tautoje yra savo aukščiausiu vadu (*primus inter pares*)³³, sukirsink juos tarpusavy ir supjudyk su tauta; paremk po to tautą, teikdamas jai didesnės laisvės viltį, ir viskas priklausys nuo tavo besąlygiškos valios. O dėl kitų valstybių, tai nesutarimų tarp jų kurstymas yra pakankamai patikima priemonė pajungti jas vieną po kitos, tariamai padedant silpnesniam.

Žinoma, šiomis politinėmis maksimalėmis dabar jau nieko neapgausi, nes visos jos yra visuotinai žinomos, ir gėdintis dėl jų neverta, nors jų neteisingumas bado akis. Juk didžiosios valstybės niekada nesigėdina eilinių žmonių nuomonės, bet tik viena kitos, na, o dėl pačių principų,

tai valstybę gali sukompromituoti ne jų paskelbimas, bet nesėkmė juos įgyvendinant (nes maksimumo moralumo požiūriu visi sutinka vienas su kitu). Todėl joms lieka politinė garbė, kurios jos tikrai gali tikėtis, didindamos savo galybę, kad ir kokiais būdais ji būtų pasiekta*.

Iš visų šių nemoralios apdairumo teorijos išvedžiojimų, kaip vietoje karinės gamtinės būklės aiškėja, kad žmo-

* Jei dar būtų galima suabejoti, jog žmonių, gyvenančių kartu valstybėje, prigimtyje slypi pikto pradai, ir su tam tikra tikimybe teigti, kad jų teisei prieštaraujantis mąstysenos reiškiniai atsiranda dėl nepakankamai pažengusios kultūros (grubumo), tai, *valstybėms* santykiujant vienai su kita, šis pradai krinta į akis visai atvirai ir neginčijamai. Valstybės viduje ji pridengia pilietinių įstatymų prievarta, nes čia prieš piliečių polinkį į prievartą vienas kito atžvilgiu galingai veikia didesnė prievarta, būtent vyriausybė, ir taip ne tik suteikia visumai moralinę išvaizdą (*causae non causae*)³⁴, bet ir, užkirsdamas kelią teisei prieštarujančių polinkių prasiveržimui, gerokai paspartina tiesioginės pagarbos teisei moralinių pradų vystymąsi. Juk kiekvienas apie save mano, jog jis pripažintų teisės sąvokos šventumą ir ištikimai jai paklustų, jeigu tik jis to paties galėtų tikėtis iš kiekvieno kito. Tai jam iš dalies garantuoja vyriausybė, ir tuo daromas didelis žingsnis (nors dar ne moralinis žingsnis) moralybės, reikalaujancios ištikimybės šiai pareigos sąvokai dėl jos pačios, neatsižvelgiant į aplinką, *link*. Bet kadangi kiekvienas, gerai apie save manydamas, yra ištikinęs visų kitų pikta nuostata, tai jie vienas apie kitą nusprendžia: visi jie, *fakto* požiūriu, mažai ko verti (klausimą, kodėl taip atsitinka, palikime nuošalyje, nes dėl to negali būti kalta *žmogaus*, kaip laisvos būrybės, prigimtis). Bet kita vertus, kadangi pagarpa teisės sąvokai, kurios žmogus negali paprasčiausiai atsisakyti, iškilmingiausiai sankcionuoja teoriją, pagal kurią jis gali atitikti šią sąvoką, tai kiekvienam aišku, jog jis *privalo* elgtis pagal ją, o kiti tegalvoja apie tai, ką nori.

nės nei savo asmeniniuose, nei viešuose santykiuose negali išvengti teisės sąvokos. Jie nesiryžta viešai grįsti politikos vien tik suktomis gudrybėmis, visiškai atsisakyti paklusti viešosios teisės sąvokai (tai ypač krinta į akis tarptautinėje teiseje), bet rodo jai didžiausią pagarbą, nors ir išgalvodami šimtus išsisukinėjimų bei atskalbinėjimų, kad išvengtų jos praktiškai, ir klasios galiai priskirdami visos teisės šaltinio ir jungiančios grandies autoritetą. Kad būtų galima pabaigti šią sofistiką (kartu ir neteisingumą, ją užmaskuotą) ir priversti netikrus žemės galingųjų *atstovus* prisipažinti, kad jie gina ne teisę, bet jėgą, kurią turėdami jie kalba valdingu tonu, tarsi patys galėtų įsakinėti, - reikia išsklaidyti iliuziją, kuria jie apgaudinėja save ir kitus, atskleisti pirmąjį principą, kuriuo remiasi amžinosios taikos tikslas, ir parodyti, jog visas blogis, kuris trukdo pasiekti amžinąją taiką, atsiranda dėl to, kad politinis moralistas pradeda ten, kur moralinis politikas teisingai baigia, ir pajungdamas principus tikslui (t.y. kinkydamas arklis užpakalyje vėžimo), sužlugdo savo paties ketinimą suderinti politiką su morale.

Tam, kad būtų galima suderinti praktinę filosofiją su pačia savimi, pirmiausia būtina nuspręsti, ar sprendžiant praktinio proto uždavinius, reikia pradėti nuo jo *materialaus principo*, t.y. tikslo (kaip savivalės objekto), ar nuo *formalaus*, t.y. tokio (išoriniame santykiyje pagrįsto vien tik laisve), kuris liepia: elkis taip, kad galėtum panorėti, jog tavo maksima taptų visuotiniu desniu (o tikslas tebūna bet koks).

Be jokios abejonės, pastarasis principas turi būti pir-

mesnis; juk jis kaip teisės principas išreiškia besąlygišką būtinybę, tuo tarpu pirmasis tampa būtinas tik esant em-pirinėms sąlygoms numatytam tikslui įgyvendinti, ir jei šis tikslas (pavyzdžiui, amžinoji taika) kartu būtų pareiga, tai ji pati turėtų būti išvesta iš išorinio elgesio maksimų formalaus principo. Pirmasis, *politinio moralisto* principas (valstybinės, tarptautinės ir pasaulinės teisių problema) yra tik *techninė užduotis (problema technicum)*, tuo tarpu antrasis, moralinio politiko principas, kurio *užduotis dorovinė (problema morale)* visiškai skiriasi nuo pirmojo būdu, kuriuo įgyvendinama amžinoji taika - jos siekiama ne tik kaip fizinio gėrio, bet ir kaip būklės, išplaukiančios iš pareigos pripažinimo.

Pirmajai, būtent valstybinio protingumo, problemai išspręsti reikia turėti daug žinių apie gamtą, kad būtų galima panaudoti jos mechanizmą numatytam tikslui pasiekti, bet galutinio tikslo, amžinosios taikos, atžvilgiu, visos šios žinios lieka abejotinos, kad ir kokią viešosios teisės skyrių paimtume. Neaišku, kaip geriau tautą ilgą laiką viduje išlaikyti paklusnią ir klestinčią, - ar griežtumu, ar tuščia-garbiškumo skatinimu, turint aukščiausių valdžią vienam asmeniui ar suvienijus daugeliui, o galbūt tik valdant tarnybinei bajorijai ar liaudžiai? Kiekvienas valdymo bū-das, tik išskyrus tikrai respublikinį valdymą (bet šis tegali ateiti į galvą moraliniam politikui), istorijoje turi prie-šingų pavyzdžių. Dar labiau abejotina yra *tarptautinė teisė*, tariamai paremta statutais pagal ministerijų planus, kuri iš tikrųjų tėra žodis, o ne daiktas, ir pagrįsta sutartimis,

kurių pasirašymo akte slypi slapta jų sulaužymo prielaida. Antrosios, valstybinės išminties, problemos sprendimas, priešingai, peršasi, kaip sakoma, pats savaime, jis kiekvie-nam suprantamas, griaua visus išvedžiojimus ir kartu veda tiesiai prie tikslo; bet protingumas primena nemėgin-ti įgyvendinti jo skubotai ir prievarta, o nuolat artinantis prie jo, panaudojant palankias aplinkybes.

Tai reiškia: „Siekite pirmiausia grynojo praktinio pro-to karalystės ir jos *teisingumo*, tada jūsų tikslas (amžinosios taikos gerovė) atsiras savaime“. Juk moralės pačios savaime, ir būtent viešosios teisės principų atžvilgiu (o kartu poli-tikos, pažinios *a priori* atžvilgiu), ypatybė yra ta, kad kuo labiau ji sumažina elgesio priklausomybę nuo pasirinkto tikslo, t.y. nuo numatomos fizinės ir dorovinės naudos, tuo labiau ji pati atitinka šį tikslą apskritai, ir taip įvyksta dėl to, kad tikrai *a priori* duota visuotinė valia (tautoje ar skirtingų tautų tarpusavio santykiuose) vienintelė nusta-to, kas yra teiseta tarp žmonių. O šis visų valios suvieniji-mas, jeigu tik jis nuosekliai įgyvendinamas, gali kartu ir pagal gamtos mechanizmą būti priežastimi, sukeliančia numatytą poveikį ir suteikiančia teisės sąvokai realumą. Pavyzdžiui, yra toks moralinio politiko principas, kad tauta turi susivienyti į valstybę tik pagal teisinę laisvės ir lygybės sąvoką, ir šis principas pagrįstas ne protingumu, o pareiga. Tegu politiniai moralistai, šitai neigdami, kiek nori gudra-galviauja apie gamtos mechanizmą, valdanti žmonių mi-niā, pereinančią į visuomenę, sakydami, esą jis daro tuos principus neveiksmingus, o jų tikslus - nepasiekiamus arba

tebando įrodinėti savo tvirtinimus senųjų ir naujųjų amžių blogai organizuotų santvarkų pavyzdžiais (pavyzdžiui, demokratijų be atstovavimo sistemos), jų neverta klausytis, ypač dėl to, kad tokia pražūtinga teorija pati labai padeda išgalėti savo pranašaujamam blogiui. Pasak šios teorijos, žmogus priskiriamas tai pačiai klasei kaip kitos gyvos mašinos, kurioms trūksta tik suvokimo, kad jos nėra laisvos būtybės, kad tapę savo pačių sprendimų nelaimingiausiomis būrybėmis pasaulyje.

Kiek įžūliai skambantis, kaip priešodis paplitęs, bet teisingas teiginys: *fiat iustitia, pereat mundus*⁵, kurį galima išversti: „tevišpatauja teisingumas, jei dėl to ir žūtų visį pasaulio nenaudėliai“, yra sąžiningas teisės principas, užkertantis visus kreivus kelius, kuriuos siūlo klasta arba prievarta. Svarbu tik, kad jis nebūtų suprasstas klaidingai ir palaikytas leidimu kuo griežčiausiai naudoti savo asmeninę teisę (tai prieštarautų etinei pareigai), bet tik kaip valdančiųjų įpareigojimas niekam neatimti ir neriboti jo teisės dėl nepalankumo ar užuojautos kitiems. Tam pirmiausia būtina vidinė valstybės santvarka, sudaryta pagal grynus teisės principus, ir valstybių susivienijimas (analogiškas visuotinei valstybei) su kaimyninėmis, taip pat tolimomis valstybėmis dėl jų ginčų įstatyminio sprendimo. Šis teiginys reiškia tik tai, kad politinės maksimos turi būti grindžiamos ne kiekvienos valstybės gerove ar laime, kurių tikimasi, elgiantis pagal šias maksimas, - taigi ne tikslu, kurį kiekviena iš valstybių sau iškelia kaip objektą (norėjimo), - kaip aukščiausiu (bet empiriniu) valstybinės

išminties principu, bet teisinės pareigos grynąja sąvoka (privalejimu, kurio principas glūdi *a priori* grynajame prote), nekreipiant dėmesio į fizinius padarinius. Pasaulis jokių būdu nesugrius, jeigu sumažės blogų žmonių. Moralinis blogis turi tą nuo savo prigimties neatskiriamą savybę, kad savo tikslais (ypač taip pat galvojančiųjų atžvilgiu) jis yra vidujai prieštaringas ir pats save griauančias, ir dėl to nors lėtai, bet pralaimi (moraliniam) gėrio principui.

Tad objektyviai (teorijoje) tarp moralės ir politikos nėra jokio nesutarimo, bet *subjektyviai* (dėl žmonių egoistinių polinkių, bet jie neturi būti vadinami praktika, kadangi nėra pagrįsti proto maksimumis) šis prieštaravimas lieka ir gali išlikti visuomet, nes jis tarnauja kaip galąstuvas dorybės, kurios tikroji jėga (pagal principą: *tu ne cede malis, sed contra audentior ito*)³⁶ šiuo atveju yra ne tiek ryžtingai atlaikyti neišvengiamas nelaimės ir aukas, kokių gali pasitaikyti, kiek pažvelgti tiesiai į akis mumyse pačiuose esančiam pikto principui, daug pavojingesniam, melagingam bei išdavikiškam, dar ir gudragalviaujančiam ir visus pažeidimus teisinančiam žmogaus prigimties silpnybėmis, ir nugalėti jo klastą.

Iš tikrųjų politinis moralistas gali pasakyti: valdovas ir tauta arba tauta ir tauta vienas kito atžvilgiu nesielgia neteisėtai, jeigu jie, tarpusavyje kovodami, naudoja prievartą ir klastą, nors apskritai jie elgiasi neteisėtai negebdami teisės sąvokos, kuri vienintelė yra amžinosios taikos pagrindas. Juk jeigu vienas nesilaiko pareigos kito atžvilgiu, o šis pirmojo atžvilgiu elgiasi lygiai taip pat neteisėtai,

tai abu teisėtai gauna pagal nuopelnus, jeigu jie vienas kitą sunaikina, tačiau taip, kad lieka pakankamai šios rasės atstovų, kurie iki tolimiausios ateities tęsų šį žaidimą, būdami palikuonims išėjimu pavyzdžiu. Kartu yra pateisinama apvaizda pasaulio eigoje, nes moralinis principas žmonėse niekada neužgęsta, o protas, pragmatiniu požiūriu tinkamas realizuoti teisinės idėjas pagal šį principą, dar ir nuolat plėtojasi, tolydžiai kylant kultūrai, nors drauge auga ir kaltė dėl teisės pažeidimo. Pasaulio sukūrimo vien dėl to, kad žemėje egzistuoja tokia ydingų būrybių rūšis, matyt, negalima pateisinti jokia teodicėja (jeigu tariame, kad žmonių giminė niekada netaps geresnė ir negali tokia tapti). Bet ši sprendimo vieta mums yra per aukšta, kad galėtume savo sąvokas (apie išmintį) priskirti aukščiausiai mums teoriškai nepažiniami galiai. Tokias niūrias išvadas neišvengiamai padarysime, jeigu tarsime, jog gyvenieji teisės principai neturi objektyvaus realumo, t.y. yra neįgyvendinami; o pagal šiuos principus turi elgtis tauta valstybėje ir valstybės, santykiuodamos viena su kita, kad ir kaip tam prieštarautų empirinė politika. Vadinasi, tikroji politika negali žengti žingsnio, nepatodžiusi pagarbos moralei, ir nors politika pati savaime yra sunkus menas, bet jos sujungimas su morale nėra joks menas, nes pastaroji perkerta mazgą, kurio politika negalėjo atrišti, kol jos nesutarė tarpusavyje. Žmonių teisė turi būti laikoma šventata, kad ir kokių aukų tai kainuotų viešpatuojančiai valdžiai. Čia negalima dalyti pusiau ir išsigalvoti jokie pragmatistiskai sąlygotos teisės vidurio (tarp teisės ir naudos); bet kokiam

politika turi priklaupiti prieš teisę, tačiau ji gali tikėtis pasiekti, nors ir pamažu, tokią pakopą, kur ji spindės be paliovos.

2. Apie politikos ir moralės sutarimą pagal viešosios teisės transcendentalinę sąvoką

Jeigu viešąją teisę, kaip ją paprastai supranta teisės žinovai, aš abstrahuoju nuo jos visos materijos (įvairių empiriškai duotų žmonių santykių valstybėje arba santykių tarp valstybių), tai man dar lieka *viešumo forma*, kurios galimybė glūdi kiekvienoje teisinėje pretenzijoje, nes be viešumo negalėtų būti ir jokio teisingumo (jis gali būti mąstomas tik kaip *viešai žinomas*), o kartu ir jokios teisės, kuri kyla iš viešumo.

Šią viešumo savybę turi turėti kiekviena teisinė pretenzija, ir ši savybė gali tarnauti kaip patogus naudotis, *a priori* prote randamas kriterijus, nes labai lengva nustatyti, ar tam tikru atveju teisinė pretenzija gali būti vieša, t.y. ar viešumas suderinamas su veikiančio asmens principais, ar ne, o pastaruoju atveju galima iškart tarsi proto eksperimentu pamatyti nagrinėjamos pretenzijos (*praetensia iuris*) klaidingumą (prieštaravimą teisei).

Po tokios abstrahavimo nuo visko, kas yra empiriška valstybinės ir tarptautinės teisės sąvokose (toks yra žmogiskosios prigimties piktavališkumas, reikalaujantis prievartą padaryti būtinu dalyku), *transcendentaline* viešosios teisės formule galima pavadinti šį teiginį: „Visi su kitų žmonių

teise susiję poelgiai, kurių maksimos nesuderinamos su viešumu, yra neteisingi“.

Šis principas turi būti laikomas ne tik *etiniu* (priklausančiu dorybės teorijos sričiai), bet ir *juridiniu* (liečiančiu žmonių teise). Mat jeigu aš negaliu *pagarsinti* savo maksimos, nesužlugdydamas savo ketinimo, jeigu ją reikia būtinai *slėpti*, kad jis pavyktų, ir jeigu negaliu jos *viešai išpažinti*, neišvengiamai nesukeldamas visų pasipriešinimo savo ketinimui, - tai tokia maksima gali sukelti būtiną ir visuotiną, t.y. *a priori* numatomą, visų kovą prieš mane tik dėl savo teisingumo, kuriuo ji visiems grasina. Be to, jis yra *grynai negatyvus*, t.y. naudojamas tik tam, kad jo dėka būtų pažinta tai, kas yra *neteisėta* kitų atžvilgiu. Jis, kaip aksioma, yra akivaizdus be įrodymo ir taip pat lengvai priimtomas, tai paaiškėja iš tokių viešosios teisės pavyzdžių.

1. *Dėl valstybinės (ius civitatis)*, būtent vidinės, teisės joje iškyla klausimas, kurį daugelis laiko sunkiu, bet kurį lengvai išsprendžia transcendentalinis viešumo principas: „Ar sukilimas yra teisėta tautos priemonė vadinamojo tirono (*non titulo, sed exercitio talis*) priespaudos jungui nusimesti?“ Tautos teisės yra pažeistos, ir atimant iš tirono sostą jo atžvilgiu nedaroma nieko neteisėta, dėl to nėra jokios abejonės. Vis dėlto pavaldiniai elgiasi visiškai neteisėtai, tuo būdu siekdami savo teisės, ir jie lygiai taip pat negali skųstis neteisingumu, jei pralaimėtų šią kovą ir dėl to patys būtų priversti iškęsti sunkiausias bausmes.

Jeigu naudotume tik dogmatinę teisės pagrindų dedukciją, atsirastų daugybė argumentų už ir prieš; tačiau

transcendentalinis viešosios teisės viešumo principas gali padėti išvengti daugiažodžiavimo. Pagal šį principą, tauta, prieš sudarydama pilietinę sutartį, klausia savęs, ar ji išdrįs viešai paskelbti kaip maksimą savo ketinimą sukilti progai pasitaikius. Nesunku suprasti, kad jeigu nustratant valstybės santvarką, būtų numatyta sąlyga kai kuriais atvejais panaudoti prievartą prieš valdovą, tai tauta turėtų pretenduoti į teisėtą valdžią jo atžvilgiu. Bet tada būtų ne valdovas, arba jeigu ir viena, ir kita būtų padaryta valstybės sukūrimo sąlyga, tai jokia valstybė nebūtų galima, tačiau kaip tik ji buvo tautos tikslas. Sukilimo neteisėtumas paaiškėja dar ir iš to, kad jo maksima, *viešai išpažinta*, darytų neįgyvendinamą jo paties tikslą. Tad tokia maksimą būtinai reikėtų slėpti. Bet to nereikėtų daryti valdovui. Jis atvirai gali pareikšti, jog už kiekvieną sukilimą mirtimi baus jo kurstytojus, net jei ir kaip jie būtų įsitikinę, kad jis pats pirmiau pažeidė pagrindinį įstatymą. Juk jeigu valdovas supranta, jog turi *neįveikiamą* aukščiausią valdžią (tai turi būti pripažįstama kiekvienoje pilietinėje santvarkoje, nes tas, kuris neturi pakankamai valdžios apsaugoti kiekvieną tautos pavaldinį nuo kitų, neturi taip pat ir teisės), tai jam nėra ko rūpintis, kad, viešai paskelbdamas savo maksimą, jis sužlugdys savo paties ketinimą. Su šiuo neprieštaringai siejasi tai, kad jeigu tautai pavyktų sukilimas, valdovas turėtų tapti pavaldiniu ir nekelti jokio maišto sostui susigrąžinti, bet jis neturėtų ir baimintis, kad bus patrauktas atsakomybėn dėl ankstesnio valstybės valdymo.

2. *Dėl tarptautinės teisės.* Tik egzistuojant teisinei būklei (t.y. tokiai išorinei sąlygai, kai žmogui tikrai garantuojama jo teisė), galima kalbėti apie tarptautinę teisę, nes jos, kaip viešosios teisės, sąvokoje jau glūdi visuotinės valios, nustatančios kiekvienam jo teisę, paskelbimas, ir šis *status iuridicus* turi išplaukti iš tam tikros sutarties, kuri (kitaip negu ta, kuria remiasi valstybės) negali būti pagrįsta prievartiniais įstatymais, o turi būti, vienokios ar kitokios, *nuolat laisvos* asociacijos sutartis, panaši į minėtą įvairių valstybių federacijos sutartį. Juk be kokios nors teisinės būklės, veiksmingai sujungiančios įvairius (fizinius ar moralinius) asmenis, taigi gamtinės būklės sąlygomis, gali egzistuoti tik asmeninė teisė. Šiuo atveju taip pat randasi nesutarimas tarp politikos ir moralės (laikomos teisės teorija), kuriam išspręsti vėl nesunkiai pritaikomas maksimų viešumo kriterijus su sąlyga, kad sutartis vienija valstybės taikai išsaugoti tarp jų pačių ir kartu kitų valstybių atžvilgiu, o ne turtams kaupti. Toliau dėstomos politikos ir moralės antinomijos ir jų sprendimo būdai.

a) „Jeigu viena iš šių valstybių pažadėjo ką nors kitai - sureikšti pagalbą ar atiduoti tam tikrą kraštą, suteikti subsidijų ir panašiai, tai kyla klausimas, ar valdovas pavojaus valstybės gerovei atveju gali atsiimti savo pažadą, reikalaujamas, kad jis kaip asmuo būtų traktuojamas dvejopai, pirmiausiai - *suverenu*, nes valstybėje jis prieš nieką nėra atsakingas, antra - tik aukščiausiu *valstybės tarnautoju*, kuris privalo atsiskaityti valstybei; iš to esą išplaukia, kad tai, ką jis išpareigojęs vykdyti kaip pirmasis, jis neprivalęs

daryti kaip antrasis“. Bet jeigu valstybė (arba jos valdovas) viešai paskelbtų šią maksimą, tai, žinoma, kiekviena kita valstybė šalinčiusi jos arba susivienytų su kitomis, kad atsiųptų jos pretenzijoms, o tai įrodo, kad, esant šiai (viešumo) sąlygai pati sukčiausia politika kenktų savo tikslui, taigi jos maksima neteisinga.

b) „Jeigu kaimyninė valstybė, pasiekusi bauginančią galybę (*potentia tremenda*), kelia kitoms nerimą, kad ji - kadangi *gali*, - *panorėianti* pavergti kitas, ar tai duoda teisę ne tokioms galingoms valstybėms pulsti ją (bendrai), net jeigu ji nebūtų jų prieš tai kuo nors įžeidusi?“ Valstybė, kuri šiuo atveju norėtų *paskelbti* tokią maksimą, užsitrauktų nelaimę tik tikriau ir greičiau. Juk didesnė valstybė užbėgtų už akių mažesniosioms, o dėl pastarųjų sąjungos, tai ji tėra trapus nendrės stiebas tam, kuris moka naudotis principu *divide et impera*. Taigi ši valstybinio proringumo maksima, viešai pareikšta, neišvengiamai žlugdo savo pačios tikslą ir, vadinasi, yra neteisinga.

c) „Jeigu mažesnioji valstybė trukdo didesniosios valstybės dalių ryšiumi, kuris būtinas jos egzistencijai, tai ar didesnioji valstybė neturi teisės užimti mažesniosios ir prisijungti jos?“ Nesunku suprasti, kad didesnioji turėtų per anksti nepagarsinti tokios maksimos, nes tada arba mažesniosios valstybės iškart susivienytų, arba dėl šio grobio imtų kovoti kitos galingos valstybės, vadinasi, viešumas padarytų šią maksimą neįvykdomą, o tai yra požymis, kad ji yra neteisinga ir gali būti net didžiausiu mastu neteisinga, nes neteisingumo objekto mažumas nekliudo,

kad jo atžvilgiu padaryta neteisybė bus labai didelė.

3. *Dėl pasaulinės pilietybės teisės*, tai jos neliesiu, nes pagal analogiją su tarptautine teise lengva parodyti ir įvertinti jos maksimumas.

Tarptautinės teisės maksimumų nesuderinamumo su viešumu principas teikia puikų politikos ir moralės (kaip teisės teorijos) *neatitikimo* požymį. Bet reikia išsiaiškinti, kokiai sąlygai esant, jos maksimums atitinka tarptautinę teisę? Juk negalima daryti atvirktinės išvados: esą maksimums, kurios galinčios būti viešos, dėl to esančios teisingos; juk tas, kuris turi lemiamą aukščiausią valdžią, gali ir neslėpti savo maksimumų. Tarptautinės teisės galimybės apskritai sąlyga yra pirmiausia teisinės *būklės egzistavimas*. Juk be jos nėra jokios viešosios teisės, o visa teisė, kurią galima įsivaizduoti už jos ribų (gamtinės būklės sąlygomis), yra tik asmeninė teisė. Tačiau pamatėme, jog federacinė valstybių būklė, kurios vienintelis tikslas - pašalinti karą, yra vienintelė *teisinė* su jų laisve suderinama būklė. Tad politikos ir moralės sutarimas galimas tik federacinėje sąjungoje (ji atitinkamai duota *a priori* pagal teisės principus ir yra būtina), ir viso valstybinio protingumo teisinis pagrindas yra jos įkūrimas kaip galima didesne apimtimi, o be šio tikslo visi jo išvedžiojimai yra neišmintingumas ir užmaskuotas neteisingumas. Ši nesąžininga politika turi savo *kaznistiką*, kuri nenusileidžia geriausiai jėgų mokyklai; vadinamąjį *reservatio mentalis*³⁷: sudarant viešas sutartis, vartoti posakius, kuriuos, progai pasitaikius, būtų galima kaip nori interpretuoti savo naudai (pavyzdžiui, skirtumą

tarp *status quo de fait* ir *de droit*); probabilitizma: priekgrįti kitiems piktus ketinimus arba kitų valstybių galimos persvaros tikimybę padaryti teisiniu jų sunaikinimo pagrindu; pagaliau vadinamąjį *peccatum philosophicum* (*peccatillum, bagatelle*)³⁸: tariamai didesnės pasaulio gerovės labui laikyti lengvai atleidžiama smulkmena *mažos* valstybės prarajimą, jeigu dėl to laimi gerokai didesnė*.

Tam padeda politikos dvideiškumas moralės atžvilgiu: ji savo tikslams gali panaudoti vieną arba kitą moralės teorijos dalį. Ir meilė žmonėms, ir žmonių *teisės* gerbimas yra pareiga, bet pirmoji tik *sąlyginė*, antroji, priešingai, be sąlygiska, absoliučiai įsakmi pareiga, ir tas, kuris nori pasiduoti saldžiam geradarijo jausmui, turi būti tikras, kad jis tą pareigą atliko. Politika su morale pirmąją prasme (kaip etika) lengvai suderinama, perduodant žmonių teisę valdovams; bet sudaryti sutartį su morale antrąją prasme (kaip teise), prieš kurią ji turėtų prikaupti, politika laiko netikslingu dalyku ir melčiau mėgina ginčyti bet kokį jos realumą, o kiekvieną pareigą interpretuoti vien tik kaip geraširdiškumą. Tokią šviesos vengiančios politikos klasą lengvai sužlugdytų filosofija, viešai paskelbdama jos maksimumas, jeigu tik politika išdrįstų leisti filosofui skelbti savąias.

* Tokių maksimumų pavyzdžių galima rasti pono dvaro patarėjo Garvės (Garve) traktate „Apie moralės ryšį su politika“, 1788. Šis garbingas mokslininkas jau iš pradžių prisipažįsta negalįs patenkamai atsakyti į šį klausimą. Bet pritariu tokioms maksimumams, nors ir pripažįstant, kad negalima visiškai paneigti joms daromų prieštų, vis dėlto, atrodo, yra nepatartinai didelė nuolaida tiems, kurie linke jomis piktnaudžiauti.

Tuo tikslu aš siūlau kita, transcendentalinį ir pozityvų viešosios teisės principą, kurio formuluotė būtų tokia: „Visos maksimos, kurioms *reikalingas* viešumas (kad pasiektų savo tikslą), suderinamos ir su teise, ir su politika“.

Juk jeigu jos savo tikslą gali pasiekti tik per viešumą, tai jos turi atitikti bendrą visuomenės tikslą (laimę), su kuriuo sutarti (padaryti visuomenę patenkintą savo padėtimi) yra tikrasis politikos uždavinys. Bet jeigu šis tikslas pasiekiamas tik viešumo dėka, t.y. pašalinant visokią nepasitikėjimą politinėmis maksimomis, tai jos būtinai turi sutarti su visuomenine teise, nes tik ji viena yra visų asmenų tikslų suvienijimo sąlyga. Tolesnį šio principo išdėstymą ir išaiškinimą turiu atidėti kitam kartui, bet kad jis yra transcendentalinė formulė, galima įžvelgti, pašalinus visas empirines sąlygas (laimės teoriją) kaip įstatymo materiją ir kreipiant dėmesį tik į visuotinio atitikimo dėsniai formą.

Viešosios teisės būklės įgyvendinimas, nors tik be galo artėjant prie jos, yra pareiga, bet kartu - pagrįsta viltis, o *amžinoji taika*, kuri ateis po sutarčių taip klaidingai iki šiol vadintų (iš tikrųjų paliaubų), yra ne tuščia idėja, bet uždavinys, kurį laipsniškai sprendžiant, nuolatos artėjama prie galutinio sprendimo (nes laikotarpiu, reikalingi viešiesiems laimėjimams, bus, reikia tikėtis, vis trumpesni).

Kad ir kaip aukštai mes iškeltume savąsias sąvokas, kad ir kaip abstrahuotume jas nuo juslių pasaulio, jos vis tiek visuomet susijusios su tam tikrais *vaizdu* reikiamaais vaizdiniais, kurių tikroji paskirtis yra šias sąvokas, šiaip jau ne iš patirties išvestas, pritaikyti *patirtiniam naudojimui*. Kaipgi mes galėtume suteikti savo sąvokoms prasmę ir reikšmę, jeigu neduotume joms kokio nors įžvelgiamo pamato (kuris galų gale visuomet turi būti pavyzdys iš kokios nors galimos patirties)? Jeigu paskui mes iš to konkretaus intelekto veiksmo pašalinsime vaizdinį priedą, pirmiausiai tai, kas atsitiktinai suvokta jauslėmis, o paskui net ir apskritai gryną juslinę įžvalgą: tai liks toji grynai intelektinė sąvoka, kurios apimtis dabar jau išplėsta ir kuri dabar jau išreiškia apskritai mąstymo taisyklę. Šitokiu keliu radosi ir pati bendroji logika; ir galbūt patirtiniame mūsų intelekto ir proto naudojime dar slypi ne vienas *euristinis* mąstymo metodas, kuris, jei tik gebėtume atsargiai ištraukti jį iš tos patirties, galėtų praturtinti filosofiją ne viena naudinga maksima net ir abstraktaus mąstymo sferoje. Šios rūšies yra principas, už kurį amžinatilį *Mendelsobnas*¹, kiek man žinoma, aiškiai pasisakė tik savo paskutiniuosiuose raštuose (*Ryto valandose*, p. 164 - 165 ir laiške *Lessingo bičiuliams*, p. 33